

ประวัติการศึกษาของไทย

ห้องขจร

อ

370.9593

ป372

ประวัติการศึกษาของไทย

มหารณพารามสมาคม

ในความอุปถัมภ์ของ พณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี และผู้บัญชาการทหารสูงสุด

จัดพิมพ์ช่วย

เนื่องในงานฉาปนกิจศพ

คุณหญิงอาชญาจักร์ (แสง โรจนวิภาต)

กับ

นางชุ่ม ธโรทัย

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันอาทิตย์ที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

370.9593
ป ๖๖2

ประวัติการศึกษาของไทย

มหรณพารามสมาคม

ในความอุปถัมภ์ของ พณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี และผู้บัญชาการทหารสูงสุด

จัดพิมพ์ช่วย

25 กพ. ๒๕๓๖

เนื่องในงานฉาปนกิจศพ

คุณหญิงอาชญาจักร (แสง โรจนวิภาต)

กับ

นางชุ่ม ธโรทัย

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันอาทิตย์ที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

๙

105606

162311

คำกล่าวของ
พณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
นายกรัฐมนตรี และผู้บัญชาการทหารสูงสุด

ในโอกาสที่ พณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
ได้กรุณาไปเป็นประธาน ในพิธีเปิดงานนมัสการหลวง
พ่อพระร่วงประจำปี ๒๕๐๒ ณ วัดมหารณพาราม
วรวิหาร เมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒ พร้อม
ด้วยคุณหญิงวิจิตตรา ธนะรัชต์ นั้น

คำกล่าวของ พณฯ นายกรัฐมนตรี ที่ตอบนาย
สุรียณ วินทุพราหมณกุล ประธานกรรมการ อำนวย
การ และมติคณะกรรมการจัดงาน ซึ่งวิทย์แห่ง
ประเทศไทยได้นำไปออกอากาศในภาคข่าว นอกจาก
จะมีความไพเราะเพราะพริ้ง เป็นที่จับใจอย่างสุดซึ้ง
แก่บรรดาผู้เกี่ยวข้องแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยคติธรรม มี

๗

ความหมายนำฟัง น่าคิด เป็นข้อเตือนใจที่มีประโยชน์
ต่อ—หมู่คณะและสังคมโดยทั่วไป เหมาะสำหรับนำ
ไปเป็นแนวทางอย่างดียิ่ง

คำกล่าวของ พณ ๑ ครั้นนี้เป็นที่นอบน้อม
แก่ผู้ใดก็ได้ฟังเป็นอันมาก กระทั่งมีผู้ติดต่อขอสำ-
เนาคำกล่าวของ พณ ๑ มาบังเลขาธิการ มณส. เพื่อ
นำเอาไปตีพิมพ์เผยแพร่ อาทิเช่น ขวพุทธทศสมาคม
นครสวรรค์ ฯลฯ เป็นต้น

ดังนั้นมหารณพารามสมาคม จึงขอนำคำกล่าว
ของ พณ ๑ นายกรัฐมนตรี ดังกล่าวแล้วข้างต้นใน
บางตอน มาลงตีพิมพ์ในโอกาสนี้ เพื่อให้ท่านที่ยัง
ไม่ได้ยินได้ฟัง ได้ทราบอย่างแพร่หลายกว้างขวาง
ยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้ —

“มนุษย์เรานั้น เมื่อตายไปแล้วร่างกายย่อม
เน่าเปื่อยสลายไป กรรมชั่วย่อมปรากฏ กรรมดีย่อม

ก

คงอยู่ และกรรมอันนั้นย่อมจักเป็นอนุสรณ์ สำหรับ
ชนชั้นหลังได้จดจำจารึกไว้ตลอดไปด้วย การบำเพ็ญ
บุญกุศล ซึ่งสืบของบริสุทธิ์ จึ่งนับว่าเป็นการประ-
กอบความดีด้วยย่อมจะนำความสุขกายสุขใจ และ
ความเจริญแก่ผู้ประกอบอย่างไม่มีปัญหา

ข้าพเจ้ายินดียิ่งที่ได้เห็นท่านทั้งหลาย ร่วมกัน
ประกอบกิจการอันเป็นบุญกุศล พร้อมกับจัดให้มีพิธี
การอันเป็นระเบียบประเพณีที่เรียบร้อยหน้าตาชวนชม
เป็นเครื่องแสดงถึงความมีวัฒนธรรมของคนไทยเรา
ในโอกาสเดียวกัน เป็นการแสดงความสามัคคีธรรม
อันดีของหมู่คณะ ที่เว้นจะชมเชยเสียมิได้ ๆ ล ๆ ”

คำเตือนใจของ

พณฯ พล.อ. ถนอม กิตติขจร

รองนายกรัฐมนตรี และ รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม

การที่พวกเราทั้งหลายมาร่วมประชุมเพลิงศพ
นั้นย่อมเป็นเครื่องเตือนสติได้อย่างหนึ่งว่า สังขารของ
เราเองนับวันก็มืดแต่จะร่วงโรยลงไป และในไม่ช้าก็จะ
ถึงซึ่งความดับสูญเช่นเดียวกับศพนั้น จะไม่มีอะไร
เหลืออยู่นอกจากชื่อเสียงของเรา ถ้าใครทำดีโลกย่อม
สรรเสริญ ถ้าใครทำชั่วโลกย่อมนินทา

ดังนั้น สาธุชนย่อมรู้แล้วว่าควรปฏิบัติตนอย่างไร

พล. อ. ถ. กิตติขจร

กติกรรม

ของ

พณฯ พลโท ประภาส จารุเสถียร
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติที่คุณสุริยน วินทพราหม
ณกุล เลขาธิการสมาคม มหรรณพาราม ได้ให้ข้าพเจ้า
เขียนคติกรรม เพื่อนำลงในหนังสือที่สมาคมจะจัด
พิมพ์ขึ้นในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงอาชญาจักร ใน
ครั้งนี้ เพราะตัวข้าพเจ้าก็เป็นพหุศาสตนิกรคนหนึ่ง
แต่โดยเหตุที่ยังต้องทำงานเกี่ยวข้องกับทางโลกอยู่จึง
จะยังไม่ถือว่า เป็นเอตทัคคะในทางธรรมให้เสมอ
หนังสือที่เผยแพร่ศึกษาอยู่แต่ในทางนี้ทางเดียวได้
แต่เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าได้ทำงานรับใช้ประเทศ
ชาติมาเป็นเวลาช้านาน เคยมีผู้บังคับบัญชาและผู้

ณ

อยู่ได้บังคับบัญชาามาก จึงเห็นว่าธรรมของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ข้อหนึ่งที่ พอนำมาปรับเข้ากับ
ทางโลกได้เป็นอย่างดี ไม่ว่ากิจทางโลกนั้นจะเป็นกิจ
ขนาดใหญ่ของประเทศชาติหรือเพียงแต่กิจอันเล็กน้อย
ในครัวเรือน ธรรมที่ว่านี้ คือ พรหมวิหาร ๔ อันมี

เมตตา คือความรัก ความหวังดี การหาความ
สุข ความเจริญให้แก่กัน ไม่คิดเบียดเบียนกีดกันประ
โยชน์สุขซึ่งกันและกัน คนเรานั้นเมื่อไม่คิดเบียดเบียน
กันแล้ว การทำ การพูด อันจะขัดกับประโยชน์สุข
ของกันและกันก็จะไม่มี

กรุณา คือความสงสาร เห็นใจ ในเมื่อเห็น
เพื่อนมนุษย์ด้วยกันตกทุกข์ได้ยาก หรืออยู่ในระหว่าง
ความโง่เขลาเบาปัญญา เห็นเข้าก็อดสงสารไม่ได้ต้อง
ช่วยให้พ้นทุกข์พ้นจากความโง่ ให้เขาบรรลุความ
เป็นคนฉลาดสามารถช่วยตัวให้เจริญได้

มฤตกา เมื่อเห็นเขาพ้นทุกข์ และหลุดพ้นจาก
ความโง่เขลาเบาปัญญา บรรลุถึงซึ่งความฉลาดเฉลียว

แล้ว เราก็พลอยยินดีในความสุขความเจริญของเขาไปด้วย

ส่วนเมื่อ ขณะที่เขา ยังไม่บรรลุ ความฉลาด นั้น ถ้าเขาจะเพ้อญ่ทำผิดให้เกิดความเสียหายใดขึ้นเพราะความโง่เขลาเบาปัญญา รู้เท่าไม่ถึงการณ์ แม้ว่าความผิดพลาดนั้น จะเป็นผลพลอยให้เราได้รับความกระทบกระเทือนเสียหาย จากการกระทำของเขานั้นด้วย ก็ไม่น่าจะถือโทษ อาฆาตมาดร้ายต่อเขา ที่เขาได้กระทำให้เราได้รับทุกข์เช่นนั้น การกระทำเช่นนั้น เรียกว่าการทำตัวเป็นอเบกขา หรือนัยหนึ่งคือการทำใจให้เป็นกลาง ไม่ปล่อยใจให้ไปเคียดแค้นอาฆาตปองร้ายผู้อื่น โดยพิจารณาเอาเหตุผลเป็นที่ตั้ง

ผู้ใดมีธรรม ๔ ประการนี้แล้ว ใจย่อมบริสุทธิ์ อยู่ในสังคมใดก็มุ่งที่จะทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ เกื้อกูลความผาสุกให้แก่กันและกัน แม้ใครจะเจริญก้าวหน้ามากกว่าตนไปก็ไม่มีใจอิจฉา ไม่คิดกีดกันบั่นทอนต่อกัน

ข้าพเจ้าถอธรรมข้อนี้ เป็นประจำใจในการดำ

๗

เนิ่นช้าวิคยู่คลอคลมา แม้ว่าจะเป็นธรรมข้อหนึ่งใน
หลายร้อยข้อที่พระบรมศาสดาได้สั่งสอนไว้ แต่ข้าพ
เจ้าก็ภูมิใจที่ทำให้บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับข้าพเจ้า ได้มี
ความสุขความเจริญ นับตั้งแต่บุคคลในครอบครัวอัน
เป็นสังคมเล็กที่สุดที่ข้าพเจ้าเกี่ยวข้องอยู่ จนกระทั่ง
ถึงสังคมประเทศชาติ ที่ข้าพเจ้ามีหน้าที่รับใช้เพื่อ
สนองประโยชน์สุขแก่ประชาชนอยู่ทุกวันนี้

ฉะนั้น ในโอกาสที่คตินิยมปรากฏอยู่ก่อน
ข้อความในหนังสือเรื่อง “ ประวัติการศึกษาของชาติ
ไทย ” นี้ ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอฝากข้อระลึกไว้อย่างหนึ่ง
ว่า การศึกษาใด ๆ นั้น ต่างมุ่งสอนที่จะให้ผู้ศึกษาไป
ทำประโยชน์แก่สังคมทั้งสิ้น แต่เหนือสุดจากศาสตร์
ทั้งหลาย ก็เห็นจะได้แก่ธรรมของพระพุทธองค์นั้น
เอง และธรรมของพระพุทธองค์ก็เป็ประโยชน์ต่อ
การประสานสุขในหมู่มวลชน ก็คงจะไม่พ้นจากธรรม
ข้อที่ข้าพเจ้าได้นำมากล่าวแล้วนี้.

พล. ท. ประภาส จารุเสถียร
(ประภาส จารุเสถียร)

คำแถลงของมหรณพารามสมาคม

ในการประชุมคณะกรรมการมหรณพารามสมาคมเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๐๒ คณะกรรมการได้รับทราบว่าคุณสุริยน วินทุพราหมณกุล เลขาธิการมณส. กับคุณแกล่งไข วินทุพราหมณกุล รองเลขานุการจะจัดการพาพนักงานกิจศพ คุณหญิงอาชญาจักร (แสงโรจนวิภาต) ผู้เป็นญาติผู้ใหญ่ผู้มีอุปการะคุณของคุณสุริยน และคุณแกล่งไข ในปฐมวัยร่วมกับพระยาอาชญาจักร

คณะกรรมการ มณส. ได้รับทราบข่าวด้วยความสลดใจ พร้อมกับขอโมทนาในการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่คุณสุริยนกับคุณแกล่งไขครั้งหนึ่งด้วย และต่างมีความเห็นว่า ในฐานะที่คุณสุริยน เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการก่อตั้งสมาคมคือเป็นประธาน คณะกรรมการเริ่มการก่อตั้งสมาคม กับเป็นผู้เริ่มที่จะจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวัดมหารพ และเป็นผู้จักสำคัญในการบริหารกิจการของสมาคมด้วยดี แต่ตั้งแต่ตลอดจนกระทั่งปัจจุบัน ดังนั้นจึงใคร่โอกาสร่วมช่วยเหลืองาน เพื่อบนการตอบสนองความดี และแสดง

ญ

จิตใจของหมู่คณะต่อคุณสุริยน ที่ได้บำเพ็ญกรณียกิจอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมตามสมควรในการที่คุณสุริยนได้แสดงว่า รู้สึกทราบซึ่งในความกรุณาปรารถนาดี และขอบคุณกรรม การที่ท่านเป็นอย่างมาก แต่ไม่มีความมุ่งหมาย ที่จะรบกวนต่อหมู่คณะในทางส่วนตัวแต่อย่างใด หากคณะกรรมกรจะมีศัทธิที่จะช่วยเหลือในงานกุศลอย่างแท้จริงแล้ว ก็ขอให้จัดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมร่วมกัน เช่นนี้จะเป็นการดียิ่ง

ที่ประชุมเห็นชอบ และรับหลักการตามเสนอ จึงมติให้จัดพิมพ์หนังสือช่วย ๑ เล่ม เพื่อเป็นอนุสรณ์ของงาน และสำหรับแจกเป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านผู้มาเที่ยวมาในงาน ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นวิทยาทาน อันอำนวยการประโยชน์โดยทั่วไปแล้ว ยังเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ของสมาคม ข้อ (๒) ที่ว่า เพื่อบำเพ็ญการกุศลและส่งเสริมศีลธรรม วัฒนธรรม ข้อ (๔) เพื่อส่งเสริมความสามัคคีระหว่างสมาชิก และ ข้อ (๕) เพื่ออนุเคราะห์ซึ่ง

กันและกันอีกด้วย จึงมีปัญหาเพียงว่า จะจัดสรรหา
 เรื่องอะไรมาตีพิมพ์ให้เหมาะสมแก่งาน และมีปริมาณ
 กะทัดรัดพอกับเวลาจัดทำเท่าที่มีจำกัดได้ หลังจาก
 พิจารณาโดยกว้างขวางแล้ว คณะกรรมการตกลงกำ
 หนดให้จัดพิมพ์เรื่อง “ประวัติศาสตร์การศึกษาของไทย”
 ตามที่เลขาธิการเสนอ เหตุผลของการเลือก
 เรื่องนี้คือ คณะกรรมการได้คำนึงว่า การศึกษาเป็น
 สิ่งสำคัญและจำเป็นของชาติ ที่รัฐต้องดำเนินงานควบ
 คู่ไปกับการบริหารงานด้านอื่นๆ อย่างจะเว้นเสียมิได้
 เพราะการศึกษาเป็นเครื่องวัดความเจริญของประเทศ
 ชาติ ชาติใดที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นอารยะแล้ว ย่อม
 หมายถึงว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีการศึกษาดีอย่าง
 ไม่มีปัญหา

ตามหลักฐานเอกสาร จากประวัติศาสตร์บ่งให้
 เห็นว่า ชาติไทยได้มีการศึกษามาแต่บรรพกาลแล้ว
 พระมหากษัตริย์ไทยในอดีต ได้ทรงเล็งเห็นคุณประ
 โยชน์และความสำคัญของการศึกษา จึงได้เป็นผู้ริเริ่ม
 และทรงวางรากฐานการศึกษาไว้แต่สมัยโบราณ อัน

ฉิ

กลายเป็นมรดกตกทอดให้ชนรุ่นหลังรับช่วง ดำเนินงานการศึกษาอันต่อมาทุกยุคทุกสมัย โดยมีประชาชนเป็นส่วนประกอบสำคัญในการร่วมจัดการศึกษาของชาติตลอดมา ซึ่งได้มีการพัฒนาให้เข้าสู่ระดับมาตรฐานสากลดังได้เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้

โดยเฉพาะวัดมหารณพาราม เป็นแหล่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์การศึกษาของชาติไทย คือ เป็นสถานที่ตั้งของโรงเรียนรัฐบาลแห่งแรกในประเทศไทย แต่เป็นที่น่าเสียดายยิ่งว่า แทนที่กิจการนี้จะได้รับการสร้างเสริมให้เจริญเติบโต วัฒนาถาวรอยู่ถึงปัจจุบัน ก็ต้องสิ้นสุดยุติลง แล้วเริ่มกิจการใหม่ในฐานะที่ด้อยกว่าเดิม สิ่งนี้เป็นเครื่องเตือนใจให้ชาววัดมหารณพ และผู้เกี่ยวข้องกับสถาบันนี้ ตลอดจนกระทั่งท่านผู้ปรารถนาดีต่อส่วนรวมและประเทศชาติ คิดที่จะร่วมกันจัดตั้งโรงเรียนมัธยมขึ้นที่วัดมหารณพอีก ซึ่งขณะนากำลังเริ่มดำเนินงานกันอยู่ งานจะสำเร็จลุล่วงตามความมุ่งหมายเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความร่วมมือร่วมใจของหมู่คณะ และความกรุณาปราณีจากท่านผู้ใหญ่

อนึ่ง การจัดทำหนังสือเล่มนี้ใช้เวลาจำกัด จึง
เสียดายที่ไม่สามารถจะนำเรื่องราวรายละเอียด มาลง
ให้ครบถ้วนโดยตลอดได้ จึงประมวลแต่เรื่องราว
และหลักฐานสำคัญบางประการ นำมาลงตีพิมพ์แต่
โดยย่อ พอเป็นแนวทางให้ท่านที่สนใจได้ศึกษา และ
ท่านที่ยังไม่ทราบ ได้ทราบความเป็นมาของการศึกษา
ของไทยในสมัยเริ่มแรกเท่านั้น ทั้งนี้ขอขอบคุณ
ม.ล. มานิตย์ ชุมสาย ที่ได้ค้นคว้ารวบรวมหลักฐาน
ต่าง ๆ ไว้ และขอขอบคุณ คุณรสา วงศ์ยังอยู่
บรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียนวัดราชบพิธที่ได้อำนวยความสะดวก
ในการค้นหาหลักฐาน

ในที่สุด ขออำนาจกุศลบุญราศร์อันพึงมี พึงได้
จากการร่วมบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ของหมู่คณะ
ในครั้งน จึงเป็นผลตามสนองแด่คุณหญิงอาชญาจักร
(เสแะ โรจนวิภาต) ให้ประสพสรรพสิ่งอันเป็นอริวิบุล
มบุญผล ณ สุขภูมิในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

สนิท ตุงคะมณี
(นายสนิท ตุงคะมณี)
อุปนายก มณฑล.

คำปรารภ

หลวงวิลาศปริวัตร (ครูเหลยม) คุณพ่อของข้าพเจ้า เป็นบุตรชายคนโตของชนพินิลสรไกร (กิม) กับนางพินิลสรไกร (ทองคำ) คุณหญิงอาชญาจักร (แส) เป็นบุตรคนสุดท้อง และเป็นน้องคนเล็กที่ร่วมบิดามารดาเกี่ยวกับคุณพ่อข้าพเจ้า อันอาจจะกล่าวได้ว่า ตลอดชีวิตอันยืนยาวของคุณอาหญิงแสที่ล่วงลับไปแล้วนั้น นอกจากท่านจะนับเนืองเป็นญาติสนิทโดยสายโลหิตเกี่ยวกันแล้ว คุณพ่อและคุณอาหญิงแสพร้อมทั้งครอบครัวทั้งสอง ยังมีความสัมพันธ์อันสนิทเป็นพิเศษ ในทางส่วนตัวเป็นอย่างมากยิ่งกว่าญาติอื่นใดทั้งนี้เพราะท่านได้มีส่วนร่วมดำเนินชีวิตอย่างใกล้ชิด ทั้งแต่เยาว์วัยกระทั่งคุณอาหญิงได้สิ้นชีวิตจากไป

ในปฐมวัยข้าพเจ้าและนายแดงไชน้องชาย อยู่ในความอุปถัมภ์เลี้ยงดูของคุณย่าทองคำกระทั่งเติบโต คุณปู่ได้สิ้นบุญก่อนคุณย่ามานานแล้ว คุณย่าจึงต้องรับหน้าที่เป็นผู้อุปถัมภ์ารุงบุตรหลานตลอดมา ต่อเมื่อคุณย่าเข้าสู่วัยชราหมกกำลังความสามารถจะทนบารุงบุตรหลาน คุณอาหญิงแส ซึ่ง

ฅ

มีฐานะเป็นชนกแล้ว ก็ได้แสดงความกตัญญูตเวที รับผิดชอบต่อปฏิญญาที่เคยให้ไว้ ซึ่งเป็นมารดาและคุณพ่อ ซึ่งเป็นพี่ชาย ตลอดจนกระทั่งบุตรหลานที่อยู่ในปกครองของคุณย่าโดยทั่วถึงกันด้วย ครั้นคุณย่าได้สิ้นบุญไปแล้ว คุณอาหญิงแสงก็ยังคงให้ความอุปการะเลี้ยงดูให้บุตรหลานได้มีการศึกษาเล่าเรียนตามสมควรแก่ฐานะ โดยสม่ำเสมอเช่นเคยตลอดชั่วชีวิตของท่าน แม้ภายหลังคุณพ่อและข้าพเจ้าจะได้แยกย้ายออกไปอยู่ต่างหาก แต่ก็ได้ไปมาหาสู่กันอยู่เสมอเป็นนิจคล้ายกับชานอกจากน้แฉ่งในช่องชายพร้อมทั้งครอบครัวยังคงอยู่กับคุณอาเป็นเสมือนตัวแทนของครอบครัวคุณพ่อ ข้าพเจ้า เ็นกระทั่งปัจจุบัน คุณอาหญิงแสงจึงเป็นทั้งญาติผู้ใหญ่ที่สนิท พร้อมทั้งเป็นผมพระคุณของข้าพเจ้ากบยน้องชายเป็นอย่างดี ด้วยประการฉะนี้

การจากไปของคุณอาหญิงแสง แม้จะตระหนักถึงกันอยู่ว่าเป็นกฎแห่งกรรม เป็นเรื่องธรรมดาของโลกก็ตาม ความเป็นปกติชนไม่อาจตัดความอาลัยรัก และหักห้ามความวิโยกโศกเศร้าให้เหือดหายไปโดยฉับพลันทันที มิให้ยังเกิบท่อเจ้าคุณผู้เป็นสวามี และบุตรหลานที่เคยได้รับความเมตตาอุปการะคุณจากท่าน ตลอดจนญาติมิตรสนิทหาได้ไม่ ทั้งนี้

ณ

เพราะคุณหาหญิงให้สร้างสมความดี ทั้งไวเป็นอนสาวรับแก่
ผู้ทอผ้า เยื้องหลังเป็นอนมาก กล่าวในท่านจรีบาวตร คุณหา
หญิงแล้ว เป็นผู้คุณสมขัตความเป็นกุลสตรีทออย่างทหาได้
ยากยิ่ง นอกจากท่านจะเป็นแม่บ้านการเรือนที่ประเสริฐแล้ว
ท่านยังได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความสามารถในการสร้างตนเองเป็น
ยอดเยี่ยม ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดไม่เคยเห็นท่านดำรงชีวิตอย่างคน
ว่างเปล่าเลย ทั้งที่ท่านเข้าส่วยอันสมควรพักผ่อนแล้ว ท่าน
ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ไปในการประกอบภาระกิจการงาน ทั้งใน
บ้านอาศัพและครอบครัวด้วยความขยันขันแข็งอยู่ตลอดเวลา
ทราบกระทั่งวิชาที่สันทายทอวิริยะไม่สามารถจะปฏิบัติงานต่อ
ไปได้ ความดีความสามารถของท่านนั้นมอญเอนกประการ
จะขอสรุปแต่เพียงโดยย่อว่า ยอดแห่งความรักและห่วงใย
ของท่านมอญไวกับสามี ความเมตตาปราณีต่อบุตรหลาน
ความอารยเมตตาคือมิตร มักคิดถึงทวยการบำเพ็ญบุญ ทอ
แทนคุณบพการด้วยความกตัญญูทุกเวลา ขอสงวนจากประ
สพการณ์ของท่านอีกประการหนึ่งก็คือ ท่านเป็นผู้คลุคลทห่วง
ใยในผู้อื่นมากกว่าตนเอง จะเห็นได้จากการแสดงออกว่า
ความพอใจของท่านอยู่ที่ได้เห็นสามีและลูกหลานมีความสุข
สบาย แม้ชีวิตใกล้จะสิ้นสุดลงแล้ว ท่านก็ยังแสดงถึงความห่วง

ด

ใบสามี่ พืชาย (บิศาข้าพเจ้า) ทลอกระท่งบุตรหลานทอຍ
ในอุปการะ

คังนเมอเจ้าคุณอาพระยาอาชญาจักรกำหนดการณา
ปณิกิศพคุณอาหญิงแสด จึงกรุณาให้ข้าพเจ้ากับน้องชาย ได้
มีส่วนเป็นเจ้าภาพในการบำเพ็ญกุศล และจัดงานฌาปนกิจ
ศพของคุณอาหญิง เพื่อดสนองพระเดชพระคุณตามสติกำลัง
ร่วมกัยพล.จ.พนม และพพาชน โชติพิมายในครั้งนควย นอก
จากนี้เจ้าคุณอาท่านยังกรุณาช้กชวน พญช้วย และพะเอย
บุญ สมพงษ์ ให้จัดการฌาปนกิจศพคุณอาชุ้มมารดา ผู้เป็น
ญาติสนิทพร้อมกัน จึงเป็นทางให้บุตรหลานได้แสดงความ
กตัญญูศตเวททอຍพการและญาติผู้ใหญ่ และให้ญาติพี่น้อง
ได้มาร่วมสมณมสามัคคีโดยพร้อมเพรียงในโอกาสเดียวกัน
ควย สำหรับคุณอาชุ้มนนอกจากจะเป็นพร้อมยิตากับคุณ
อาหญิงแสด และเป็นน้องร่วมยิตากับ คุณพ่อของข้าพเจ้าแล้ว
คุณย่าจากตงเป็นมารดาของคุณอาชุ้มนน ยังเป็นแม่นมของ
คุณพ่อข้าพเจ้าอกควย ความสัมพันธ์ระหว่างคุณอาหญิง
แสดและคุณอาชุ้มกับคุณพ่อข้าพเจ้าจึงเป็นพนองทสนทกัน เช่น
อย่างมาก

ในการทคณะกรรมกรรมหรรณพารามสามัคคม อัน

ด

ข้าพเจ้ามีส่วนสำคัญในการร่วมงานมาแต่ต้น กระทั่งปัจจุบัน
ได้กราบทูลพิมพ์หนังสือเรื่อง “ประวัติการศึกษาศาสนา
ไทย” ช่วยข้าพเจ้าในครั้งนั้น เป็นสิ่งก่อให้เกิดความมก
ยินดีในความกรุณาปรารภณาที่หม่อมกระแสงทูลขอข้าพเจ้าเป็น
อย่างมาก ซึ่งข้าพเจ้าจะขอกราบความกรุณา ททาทนหลาย
ได้มีทูลขอข้าพเจ้าตลอดไปไม่มีวันลบลอน นอกจากนั้นผู้
ใหญ่ซึ่งเป็นที่เคารพรักของข้าพเจ้า ยังได้มีเมตตา กรณา
เขียนข้อความและคติธรรมเพิ่มเติมเป็นพิเศษในหนังสือเล่มนี้
ทำให้เป็นเกียรติแก่งาน และเป็นหนังสือที่ทรงคุณค่ายิ่ง
จึงขอกราบขอบพระคุณท่านผู้ใหญ่มากแล้วทุกท่าน ไว้ ณ
ทุกอว

ในที่สุดขอกราบถวายบังคมทูลพระพราน ซึ่งข้าพ -
เจ้าพนของไกรวมยาเพณอที่สถนองคุณแก่คุณาหญิง ผู้ล่วง
ลับไปแล้วทวยความกตญญูกเวท ขอนานภาพแห่งบุญกุศล
ทั้งปวง จงเป็นปัจจัยลบลบรรดาลให้คุณาทั้งสองได้ประสพแต่
อิริยวิสุตมณูญผล ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัปปรายภพ
ทุกประการ เทอญ

สุริยน วันทพราหมณกุล
(สุริยน วันทพราหมณกุล)

๑๖ มีนาคม ๒๕๐๒

คุณหญิงอาชาจันทร
(แส โรจนวิภาต)
ภาพถ่ายในวัยอายุ ๓๐ เศษ

ประวัติคุณหญิงอาชาญาจักร (แสด โรจนวิภาต)

คุณหญิงอาชาญาจักร (แสด โรจนวิภาต) เป็นบุตรคนเล็กของคุณแม่ทองคำ ซึ่งท่านชนพินิตสรไกร (กนิย วัณ-พราหมณกุล) เป็นบิดา เกิดที่บ้านตรอกโอบสถพรหมณค้ำบลเส้าชิงช้า อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๕ ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือนอ้าย บัร่อ คุณหญิงทำการสมรสกับพระยาอาชาญาจักร (ขญมา โรจนวิภาต) เวลานั้น มีบรรดาศักดิ์เป็น หลวงนิเทศ์ทันฑนิต อยู่กับสามีด้วยกันมาตลอดอายุ สิ้นชีพจากไป ในวัยชรา เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐ คำนวณอายุได้ ๗๑ ปี ด้วยโรคหลอดลมอักเสบเรื้อรัง ทั้งความโศรกเศร้าไว้แก่สามีเป็นอันมาก แต่เธอไม่มีบุตรสืบเชื้อสาย

คุณหญิงเป็นผู้มีความกตัญญูสนของคุณ ทั้งผู้ยังเกิด-เกล้าอย่างหาไ้ยาก ไ้กล่าวมาแล้วว่า เธอเป็นบุตรคนเล็กของคุณแม่ จึงเป็นกำลังช่วยเหลือแทนทดแทนตาคุณแม่ ทั้งในทางการเรือน และด้านการค้าขายมาแต่เด็ก ในยามคุณแม่แก่เฒ่าเธอชอบหวงของเธอไปปฏิบัติเลี้ยงดู ถนอมน้ำใจ ไม่มี

มัวหมอง จนคุณแม่สิ้นชีวิตจากไปในความเอาใจใส่ของเธอ
เมื่อคุณแม่มีอายุกว่า ๕๐ ปี คุณหญิงจึงอยู่ในฐานะเป็นบุตร
กเลศผู้หนึ่ง ส่วนคุณพ่อของเธอนั้น ท่านไปรับราชการอยู่บ้าน
คอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และก็ได้สิ้นชีพไปเสียก่อนหลาย
สิบปีแล้ว ทัดโอกาสที่จะสนทนากับคุณได้มากมายอย่างคุณแม่

คุณหญิงเธอมีนิสัยอ่อนโยน ทั้งกิริยา วาจา ขยัน
หมั่นเพียร อดทนต่อความลำบากเหน็ดเหนื่อย ละเอียดถนอม
มีความฉลาดเฉลียวแหลม รู้เท่าในบุคคลและสิ่งต่าง ๆ รู้จัก
หา และรักษาทรัพย์ มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ประกอบด้วยความ
เมตตา และชอบช่วยเหลือของผู้อื่น เชี่ยวชาญในการอาชีพ
ค้าขาย มีความชำนาญหลายด้าน อาทิ เป็นช่างชบของ
นาก เงิน ผ้าแพรพรรณลอย ทอง และ เงิน ฯ คุณสมบัติที่มี
อยู่ในตัวเธอก็คงกล่าวมานั้น จึงส่งผลปรากฏมีหลักฐาน บ้าน
ช่อง ทรัพย์สมบัติไว้ให้สามและหลานที่เลี้ยงไว้ได้ค้ำกาย
อยู่ในขณะนั้น

อีกประการหนึ่ง ถ้าจะว่าถึงการศึกษาแล้วประ-
เสริฐสุด อยู่ในชั้นมาตาริยา ซึ่งยังไม่สามารถจะเขียน
รายละเอียดได้ในตอนนี้.

คุณแม่ชุ่ม ชโรทัย
ภาพถ่ายในวัยอายุ ๓๐ เศษ

ประวัตินางช่อม ธีรทัตย์

นางช่อม เป็นบุตรท่านขุนพิมลสรไกร (กษ วินท-
พราหมณกุล) คุณแม่จาก เป็นมารดา เกิดที่นครอโยธยา-
พราหมณ์ ตำบลเสาธงชัย อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร
มีน้องหญิงอีกคนหนึ่ง ชื่อแจ่ม แต่สิ้นชีวิตไปก่อนแล้ว แม่ช่อม
ได้สมรสกับ นายสุข ธีรทัตย์ ซึ่งอยู่ตำบลบ้านบาตร ตำบลดู-
ราษฎร์ อำเภอพระนคร เกิดบุตรด้วยกัน ๓ คน คือ

๑ อาจารย์ เอยบุญ สมพงษ์ เป็นภรรยา นายบุญ
ช่วย สมพงษ์ อดีตอธิบดีกรมการศาสนา ปัจจุบันเป็นรอง
ประธานสภาจังหวัดสมุทรปราการ

๒ นางขวัญ เป็นภรรยาพระยาสวัสดิ์ศรีวิทย์ (
) เกิดบุตรหญิงกับพระยาสวัสดิ์ศรี คนหนึ่ง ชื่อ ม.ล. มิ่ง
วิมล สนิทวงศ์

๓ นายกมล ธีรทัตย์ เป็นออมสินภาค อยู่ ณ. จ.ว.
สุราษฎร์ธานี

นางชุ่มเป็นผู้อาภัพ อยู่กับสามีเกิดทุกข์ด้วยกัน ๓
คน สามีภักสนชวตไปเสียก่อนขณะมีอายุ ๓๐ เศษ เท่านั้น
แต่ก็พยายามใช้ความรู้ ขำขันในการดำรงชีวิต ด้วยน้ำพัก
น้ำแรงของตนเอง จึงสามารถเลี้ยงครอบครัวให้ได้รับการศึกษา
ได้เป็นอย่างดี นับว่าเขามารดาตกเลศผืนหนึ่ง นางชุ่มเป็นผู้
ทรมานใจเมตตาอารี เผื่อแผ่แก่คนตกทุกข์ได้ยาก ตามกำลัง
ของตน ในด้านการบุญกุศล มีการถือศีล ฟังธรรม ทอด
กฐิน ปล่อยขันธ์เสนาสนะ ตามโอกาสเป็นเนืองนิตย์ ผล
บุญกุศล จึงส่งเสริม ให้มีอายุยืนถึง ๗๘ ปี นับว่าไม่นับ
อันเป็นโอกาส ให้บิดาและบุตรได้แสดงความกตัญญูต่อกัน
ไต่ยาวนาน

นางชุ่มได้ช่วยเป็นโรคชรา ถึงแก่กรรม เมื่อวัน
๑๖ ตุลาคม ๒๕๐๒ จำนวนอายุได้ ๗๘ ปี เมื่อนางชุ่ม
ได้ล่วงลับไปแล้ว แต่คุณงามความดีได้ประจักษ์ไว้ ก็ยัง
ฝังอยู่ในดวงจิตของบรรดาญาติ และหลานๆ ตลอดจนญาติ
สนิทมิตรสหายมิได้ม้วนเสื่อมคลายไปด้วยเลย.

ประวัติการศึกษาของไทย

ในสมัยโบราณนั้น รัฐยังมีไ้ลงมือจัดการศึกษาเอง การศึกษาจึงเริ่มกันมาแต่พระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ไ้เป็นผู้อบรมสั่งสอนพลเมืองให้อ่าน เขียน เรียนเลข และศีลธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา ประชาชนซึ่งมีความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว จึงเชื่อฟังตามพระท้สั่งสอน วัคเป็นกรรมแห่งความเป็นอยู่ของชาวบ้าน พวกเขาจะมาทวัคเพื่อกราบไหว้พระ เพื่อกระทำกุศล และเพื่อเล่นหรือฉลองในวันท้มหัการทางศาสนา ดังนั้นแม่พระจะมีไ้ลงมามีส่วนร่วมในการสนทนากันตาม แต่พระเป็นท้เคารพัสการและเป็นหัวหน้าในค่านิจใจของประชาชน แต่โบราณกาลมา บิการมารการจะนำบุตรชายมาอยู่กัพระ เป็นลูกศิษย์ คอยรับใช้ เรียนหนังสือจากพระและหัดสวัคมนท้กอนท้จะสวัคมากรอ่านตำราทางศาสนา ในการเล่าเรียนทางศาสนาพระจะท้องสามารถอ่านออกเขียนไ้ ดังนั้นพระจึงเป็นครูของชาวบ้านใน

การสั่งสอนให้ชาวบ้านอ่านเขียนหนังสือ โดยพระมิไคหวั
 สันจำรวางวัดแต่ประการใด แต่หากเป็นหน้าที่ของท่านที่จะ
 สั่งสอนอบรมประชาชนให้เป็นคนดี ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีเท่า
 นั้น ท่านก็จะเห็นได้ว่าในการศึกษาสมัยโบราณกาลมีความ
 เกือบพินิจทางศาสนามาก นักเรียนที่หัดอ่าน เขียน ถือว่า
 ทั่วหนังสือเขียนของสงฆ์ ในการเริ่มเรียนจะต้องถวายไหว้หนังสือ
 สามหนก่อน และเมื่อเรียนเสร็จแล้วก็จะต้องเก็บหนังสือ
 และกระดานไว้ในเบื้องสูงเหนือศีรษะ

ในสมัยโบราณนั้นเด็ก ๆ ไซ้ไม่กระดานสำหรับเขียน
 หนังสือ ส่วนหนังสือนั้นใช้ใบลานเขียนด้วยเหล็กจาร กระ-
 ตาสนั้นเพิ่งจะเริ่มใช้กันในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ในสมัยศรีสท
 ศัศวรราช ๑๗) ซึ่งทำขึ้นจากใบข่อย กระตาคมสองชนิด
 กระตาคมสีดำเขียนด้วยดินสอพอง กระตาคมสีขาวเขียนด้วยรัก
 สีดำ ทั้งการเรียนมิได้แบ่งชั้นหรือมีกำหนดเวลาที่แน่นอน
 แล้วแต่พระท่านจะว่างเมื่อใด ตามปกติพระท่านเริ่มสอนเวลา
 ๖.๐๐ น. สอนอยู่ประมาณหนึ่งชั่วโมง แล้วท่านก็เข้าไป
 นิเทศบาตรคามหม้อบ้าน พอเวลา ๘.๐๐ น. ก็เริ่มกันสอนอีก

จนกว่าถึงเวลาเพล เมื่อท่านทองฉันทอาหารเพล หลังอาหารเพล พระท่านก็จำวัด ลูกศิษย์ก็เล่าเรียนเขียนไป เพื่อบทพจนสังทเรียนตอนเช้าจนกว่าจะจำขึ้นใจ การเรียนใช้ความท่องจำเป็นสำคัญ พอประมาณ ๑.๐๐ หรือ ๒.๐๐ น. พระท่านทนจากจำวัดก็เริ่มสอนต่อไปจนถึง ๔.๐๐ หรือ ๕.๐๐ น. วันพระเป็นวันหยุดไม่มีการสอนเพราะพระท่านลงโบสถ์ วันนักขัตฤกษ์อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ทั้งนี้พระท่านมิได้รับรางวัลตอบแทนแต่ประการใด เพียงแต่ลูกศิษย์คอยรับใช้ และคอยนวดเวลาท่านเมื่อยขบเท่านั้น พระท่านมีอำนาจเขมยนต์ลูกศิษย์ได้โดยเขมยงวศ ลูกศิษย์จะต้องเชื่อฟังทุกอย่าง

โดยเหตุที่ผมหนาทสอน เป็นเรื่องของพระมาแต่โบราณกาล ฉะนั้นแม้ในปัจจุบันครุฑมิใช่พระก็ยังเป็นผลที่ยังได้ด้วยความยกย่องเป็นอย่างสูงในสังคม และมีอำนาจเหนือจิตใจเด็กทุกอย่าง “ครู” เป็นคำที่ศักดิ์สิทธิ์มากเป็นต้นขบถของคนทั่วไป

โดยเหตุที่การศึกษาเกี่ยวกับขบถ ดังนั้นการศึกษาของนักศึกษาตั้งแต่เริ่มแรกก็ขบถกว่าชาย เพราะพระสอนเด็กหญิงไม่

ใต้ การศึกษาของหญิงจึงไม่เทียบกันเท่ากับชาย จนกระทั่ง
รัฐจะไ้เข้าจัดการศึกษาเสียเอง

ในปัจจุบันการศึกษาไ้แพร่หลายไปไ้ทั่วทุกเพราะว่า
วัดมีทั่วทุกหนทุกแห่ง แม้ในหมู่บ้านที่ไกล ๆ ออกไป โดย
เหตุที่พระมมีส่วนสำคัญในการศึกษาคงกล่าวมานั้น ฉะนั้นใน
การประกาศใช้การศึกษาภาคบังคับ จึงไ้ได้รับความร่วมมือ
เป็นอย่างดีจากพระ ทกหมู่บ้านอย่างน้อยจะต้องมีวัดหนึ่งหรือ
สองวัด และวัดมีศาลาวางให้ใช้เป็นที่เรียนไ้ในวันวันพระ และ
ยิ่งกว่านั้น พระท่านมีอิทธิพลกับพวกชาวบ้านในค่านิจใจ พระ
ท่านก็อาจจะให้ชาวบ้านช่วยกันปลูกสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติม
ไ้ได้อีก พอพระท่านขอเรื่อง พวกชาวบ้านก็จะช่วยกันไปตัดต้นไม้
ขนมาขังสถานที่ที่จะสร้างโรงเรียน แล้วช่วยกันสร้างโรง
เรียนขึ้นมา

ในปัจจุบันมีพระทั่วประเทศประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ รูป
พระทั้งหลาย มีองค์การปกครองอันมั่นคงภายใต้ร่มเงา พระ
สังฆราชเจ้าแห่งประเทศไทย ซึ่งทรงปกครองคณะสงฆ์เยี่ยง
กษัตริย์ปกครองราษฎร คือกมีสภาประกอบด้วยสังฆมนตรี

คณะสงฆ์มนตรนประกอบด้วยพระเถรานุเถระ และเจ้าอาวาส
ชั้นผู้ใหญ่ซึ่งคณะสงฆ์เลือก แล้วสมเด็จพระสังฆราชทรงประ
กาศแต่งตั้ง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระอัครศาสนูปถัมภก
จึงมีพระบรมราชโองการประกาศตั้งพระเถรชั้นผู้ใหญ่ เมื่อพระ
มหากษัตริย์มีพระราชประสงค์อันใด พระท่านกร่วมมือด้วย
ว่ากันโดยทั่วไป พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ก่อการการศึกษา
และตามธรรมเนียมเจ้าหน้าทางการศึกษา ก็มักจะตั้งให้เจ้าอาวาส
เจ้าของสถานที่เป็นผู้อุปการะโรงเรียนด้วย

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ ทั่วหนังสือไทยยังไม่มีย
ระเบียบอันแน่นอน แต่ใน พ.ศ. ๑๘๒๖ พระร่วงหรือชนราม
คำแหงแห่งกรุงสุโขทัยได้ทรงคิดอักษรไทยขึ้น ตามปกติ
เรื่องการอ่านการเขียน ย่อมเป็นเรื่องของพระเจ้าแผ่นดินโดย
เฉพาะ พระมหากษัตริย์หลายสมัยทรงรวบรวมเงินตกฉั่ง และ
นักประพันธ์ผู้มั่งคั่งเสียในสมัยของพระองค์เองให้มารวมกลุ่ม
กัน แต่งบทกลอนเพื่อความสนุกสนาน และพระองค์ทรง
นิพนธ์เองด้วย

มาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ศิลปและวรรณคดีก็เจริญ
รุ่งเรืองขึ้น แต่บทกวีบางเป็นเรื่องราวพระบรมวงศานุวงศ์

จินตкови และนักปราชญ์เท่านั้น กษัตริย์หลายพระองค์ได้
ทรงส่งเสริมการศึกษา และในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหา
ราช (พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘) พระองค์ได้ทรงโปรดให้สร้าง
หนังสือขณดง ๘๔,๐๐๐ ฉบับ การศึกษาเจริญถึงขีดสูงเกิน
ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑)
สมัยพระองค์แผ่นดินมีความสงบ และพระองค์มีเวลาที่จะ
ส่งเสริมการศิลปศาสตร์ได้เต็มที่ ในสมัยนั้นเองประเทศได้รับ
การศึกษาทางตะวันตกเข้ามาไว้มาก ในพระนครหลวงที่กรุง
ลพบุรีนั้น มีชาวต่างประเทศถึง ๔๓ ภาษา พูดภาษาต่าง ๆ
ทวยานทวยเมือง พวกโปรตุเกสนั้นได้เริ่มเข้ามาแต่ พ.ศ.
๒๐๔๓ (ในรัชสมัยของพระเจ้ารามาริยดิศ ๒) พวกวิลัน
ดาเข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๑ (ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร)
ส่วนพวกอังกฤษเริ่มเข้ามาแต่ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕
สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงติดต่อกับชาวฝรั่งเศส ตั้งแต่พวก
นั้นเข้ามาท่องเที่ยวเผยแพร่วรรคาศาสตร์มาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๓ โดยที่ได
ติดต่อกับชาวต่างประเทศนั้นเอง คนไทยก็ได้เรียนวิชาศิลปศาสตร์
ของชาวตะวันตก แม้สมเด็จพระนารายณ์เองก็ได้ส่งเจ้านาย

และลูกขนนางไปโรงเรียนคณะมิสซังฝรั่งเศส นอกจากนั้น พระองค์ได้ส่งคณะราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี กับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งประเทศฝรั่งเศสถึง ๓ ครั้ง และได้เริ่มส่งนักเรียนไปศึกษาวิชา ณ ประเทศฝรั่งเศสแล้ว ตั้งแต่ในสมัยของพระองค์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทำหีบตำราไท้เจริญทุกอย่าง และมีผู้เชี่ยวชาญการไว้แทบทกประเภท เช่น โหราศาสตร์ การดาราศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ การต่อเรือ การก่อสร้าง การเรือนการครว้ นิติศาสตร์ การแกะสลัก ประวัติศาสตร์ นาฏศาสตร์ กนตรี การวาดเขียน และประณีตศิลป์ โบราณวัตถุ เวทมนต์คาถาอาคม การศาสนา ศักดิ์ศาสตร์ (ตำราลักษณะช้างและม้า) การพลศึกษา (การชกมวย หมอนมวย การฟันดาบ ทักษะกระบี่กระบอง) ตำราพิชัยสงครามและภาษาศาสตร์ (บาลี สันสกฤต และภาษาต่างๆ ของชาวตะวันออก)

สมเด็จพระนารายณ์ทรงรวบรวมจินตกลึกเอก ในพระราชสำนัก ซึ่งมีพระโหราธิบดีผู้แต่งหนังสือแบบสอนอ่านเล่มแรก เท่าที่ทราบในประวัติศาสตร์ เรียกว่าหนังสือจินตคามนี้ และได้ใช้กันมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๘

คอประมาณเมื่อ ๘๐ ปีที่แล้วมานเอง

อิศรมหาเสนาบดีของพระองค์ผู้มีสัตยาธิกรร ไค่นำ
เอาศิลปแห่งการสงครามของชาวตะวันตก การก่อสร้าง การ
ประปาเข้ามา ภรรยาของท่าน คือ ท่านผู้หญิงวิชาเยนทร์ ก็
เป็นผู้สอนวิชาการทำกับข้าวและการเรือนแก่ข้าราชการฝ่ายใน

การรุกรานของพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ได้ทำลาย
บรรดาสรรพพัสดุ ซึ่งกรุงศรีอยุธยาได้รวบรวมไว้มากมายลง
วายเป็นค อยุธยาได้ถูกล้อมถูกปล้น ถูกเผาผลาญลงรายพัน
กึ่ง ประชากรถูกกวาดต้อนเอาไปอยู่ในประเทศพม่า ณ
หมู่บ้านนอกเมืองมนละเล ซึ่งเคยวนกึ่งมีประชาชนทาส
ตระกูลมาจากคนไทยในสมัยนั้นเหลืออยู่

บรรดาสรรพพัสดুরอนมีค่าเหลือคณานับได้ ซึ่งได้ถูก
ทำลายย่อยยับ เมื่อตอนสมัยกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกนั้น
พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ต้องรวบรวมชน
ใหม่ แต่การศึกษาในสมัยนั้น เริ่มหันเข้าหาความคิด และ
วัฒนธรรมของชาวตะวันตก กรุงเทพฯ ได้กลายเป็นจุดศูนย์
กลางของการค้าขายกับจีน ญานาประเทศ การเผยแพร่ของ
บรรดาพวกสอนศาสนาทั้งหลาย พวกคณะสอนศาสนาฝรั่ง—

เศสโกเริ่มเข้ามาแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และก็ยังคง
 ดำเนินกิจการเผยแผ่ศาสนาจนทราบเท่าที่ทวนัน พระมหา
 กษัตริย์ผู้ทรงปรีชาสามารถ ได้ทรงทำให้ประเทศบ้านเมือง
 เจริญ โดยรับเอาการศึกษาและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้ามา
 เผยแพร่ พวกคณะสอนศาสนาได้เข้ามาสอนภาษาต่างประเทศ
 แก่พระมหากษัตริย์และเจ้านายฝ่ายไทย สมเด็จพระนั่งเกล้า
 ได้ทรงเรียนภาษาอังกฤษ และสมเด็จพระจอมเกล้าก็ได้
 เรียนภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ จากหมอ
 สอนศาสนา ทั้งแต่สมัยที่พระองค์ยังทรงผนวชอยู่ครอง
 เอง นับเป็นครั้งแรกที่กษัตริย์ไทยสามารถพูดภาษาอังกฤษ
 กับบรรดาอัครทูตต่างประเทศได้ และโดยที่พระองค์ได้ทรงใฝ่
 พระทัยในวิทยาการของชาวตะวันตกนเอง ที่ได้ทำให้การ
 ศึกษาของชาติไทยเจริญรอบเข้าสู่อารยธรรมของชาวตะวันตก
 พระองค์ได้ทรงจ้างหญิงอังกฤษให้มาอบรมสั่งสอนเจ้านายฝ่าย
 ในและบรรดาสนธิสัญญาต่างประเทศ ก็ได้เริ่มเซ็นกันใน
 รัชสมัยของพระองค์

ปัจจัย ที่เป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการศึกษา อีก

อันหนึ่งก็คือ การพิมพ์หนังสือด้วยตัวอักษรไทยใน พ.ศ. ๒๓๗๑ คนอังกฤษชื่อนายร้อยเอกเจมส์ โร รัชการการกับรัฐบาลอินเดีย อยู่ที่ย่นง ได้คิดทำตัวพิมพ์อักษรไทยขึ้นเพื่อพิมพ์หนังสือที่เขาแต่งชื่อว่า ไวยกรณ์ไทย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ หมอปลัดเล (ดร.แบรทเล) หมอสอนศาสนาชาวอังกฤษ นำเอาเครื่องพิมพ์ไทยที่เขาทำลงในกรุงเทพ ฯ เพื่อจัดทำหนังสือพระคำภีร์ไบเบิลขึ้นเป็นภาษาไทย พวกหมอสอนศาสนาฝรั่งเศส เริ่มพิมพ์หนังสือไทยในราว ๆ เวลาเดียวกัน พระนั่งเกล้าทรงขอมรับรองวิชาการนี้ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์ไบเบิลขึ้นเป็นครั้งแรก จำนวน ๕,๐๐๐ ฉบับ ใน พ.ศ. ๒๓๘๒ สหามการสืบค้น พระจอมเกล้าทรงแต่สมัยที่ยังทรงผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศ ได้ทรงเห็นความสำคัญของการพิมพ์ จึงได้ทรงให้จัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้น ซึ่งต่อมา เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ก็ได้กลายเป็นโรงพิมพ์ของรัฐบาลขึ้น ดังนั้นเองการพิมพ์ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ จึงได้เจริญและเป็นเครื่องมือนำสำคัญของการศึกษาในประเทศ

การศึกษา ในสมัยปัจจุบัน ในกรุงเทพฯ ได้มีโรงเรียนราษฎรจัดตั้งกันขึ้นก่อน เพื่อจุดประสงค์ในทางการศาสนา ในบรรดาพวกเหล่านั้นก็มีคณะสอนศาสนาคาทอลิกฝรั่งเศสแห่งสมาคมการเผยแผ่ศาสนาในต่างประเทศ ซึ่งได้จัดกันมาแล้วแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ และอีกพวกหนึ่งเป็นคณะโปรเตสแตนต์อเมริกัน ในสมัยเมื่อก่อนจะมีการตั้งโรงเรียนที่จะสำเร็จได้ยาก เพราะผู้ปกครองต้องใช้วิชาจ้างให้นักเรียนมาเรียน ในสมัยนั้นเท่าที่ทราบในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นโรงเรียนที่คณะโปรเตสแตนต์ เริ่มตั้งขึ้นที่หมู่บ้านมอญใกล้วัดแจ้งเมื่อวันท ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๕ การสอนครั้งแรกสอนภาษาจีน เพราะยังเชื่องครเป็นจีน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ โรงเรียนได้ย้ายไปตั้งที่สำหรับและในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ ได้รับนักเรียนหญิงไว้หนึ่งคน ในปี พ.ศ. ๒๔๐๓ จึงสามารถหาครูไทยได้ จึงได้เริ่มต้นสอนเป็นภาษาไทยกัน ทั้งนี้เพราะครูในสมัยนั้นหาได้ยากมากวิชาที่สอนมี ปรัชญา เลข ภูมิศาสตร์ แท่งไทย และคารา- คาสตร กิจกรรมการสอนศาสนานี้ได้เจริญขึ้นตามลำดับและ

คนไทยไม่มีความรังเกียจเคียดแค้น ในเรื่องศาสนา
 ของคนต่างชาติ ฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๒๑ พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้า ก็ได้มีพระบรมราชโองการประกาศเสนาภาพ
 ทางการศึกษา ทรงพระบรมราชานุญาตให้ไพร่ฟ้าประชาชน
 เลื่อนชั้นศึกษาใดๆ ก็ได้ คนไทยเองก็ชอบที่จะส่งลูก-
 หลานไปเรียนหนังสือตามโรงเรียนมิสซัง เพราะอยากจะได้
 เรียนภาษาอังกฤษหรือฝรั่งเศสอีกด้วย ฉะนั้นโรงเรียนมิสซัง
 ต่างๆ เหล่านี้จึงเจริญปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๔๓๕ คณะมิส-
 ซังฝรั่งเศสมีโรงเรียนชายถึง ๒๕ โรงเรียน และโรงเรียนหญิง
 อีก ๒๓ โรงเรียน มีจำนวนนักเรียนชายทั้งสิ้น ๑,๖๓๖ คนและ
 นักเรียนหญิง ๑,๓๘๑ คน นอกจากนั้นยังมีโรงเรียนเล็กอีก
 ๑๘ แห่ง มีเด็ก ๖๒๔ คน มีโรงพยาบาล ๔ แห่ง และร้าน
 ขายยาอีก ๓ แห่ง

โรงเรียนราชบุรี ซึ่งก่อกำเนิดขึ้นจากการเผยแพร่
 ของคณะสอนศาสนาเหล่านี้ได้เจริญขึ้นตามลำดับ เป็นแหล่ง
 ให้การศึกษาคู่กันไปกับรัฐบาล และในตอนแรกที่รัฐบาลเริ่ม
 บังคับการศึกษา ครูยังหายากอยู่ ก็ได้ครูมาจากโรงเรียน

ราษฎรเหล่านั้นไปทำการสอนได้ ยิ่งกว่านั้นในขณะนั้นรัฐบาลยังม
 กำลังเงินไม่พอเพียงและต้องการให้ราษฎรได้มีส่วนช่วยเหลือ
 โรงเรียนราษฎรเหล่านั้น ก็ได้ช่วยแบกภาระการศึกษาของชาติ
 คณะรัฐบาลจึงมีนโยบาย ที่จะส่งเสริมโรงเรียนราษฎรเสมอ
 ทุกวิถีทาง

การศึกษาของไทยนั้นได้เริ่มเจริญขึ้นในวังก่อน โดย
 ครั้งแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ได้ทรง
 เสด็จประพาสยุโรปถึง ๒ ครั้ง (คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และ
 พ.ศ. ๒๔๕๐) ได้มีพระราชประสงค์จะให้ประเทศเจริญ
 รวยตามแบบชาวตะวันตก จึงได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรม
 มหาราชวัง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาพระเจ้า
 ลูกยาเธอ บรรดาเจ้านายและลูกชนนางชั้นผู้ใหญ่ ได้เข้ามา
 เรียน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ ในสมัยนั้นได้มีการมหรหรรว
 ศึกษาศึกษาเหมือนอย่างในสมัยนั้น คณะกรรมการศึกษา
 พระมหากษัตริย์เป็นผู้เริ่ม และดำเนินการ ซึ่งต่อมาได้ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายกิจการ จนเป็นโรงเรียนการศึกษา
 ของชาติขึ้น นับว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ก่อให้เกิดการศึกษา

ซึ่งได้เจริญแพร่หลายอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เป็นโชค ลาภอัน
ประเสริฐของประเทศไทย ที่ได้มีพระมหากษัตริย์ททรงมี
พระมหากรุณาธิคุณต่อราษฎรเป็นพันเกล้าฯ ทั้ง ๆ ที่พระองค์
เองในเวลานั้นกษัตริย์หาอันปวกเคี้ยวเวียนเกล้าฯ จะต้องแก้ไข
ประสพการณ์เกี่ยวกับการรุกรานขยายอำนาจ ของบรรดามหา
ประเทศในสมัยนั้น ซึ่งค่อย ๆ รุกืบเอาแผ่นดินกันไปเสียครั้ง
หนึ่ง

เพื่อเป็นการปรับปรุง ราชการแผ่นดิน ให้ทันสมัย ใน
พ.ศ. ๒๔๒๘ พระองค์ได้เริ่มส่งพระเจ้าลูกยาเธอหลาย
พระองค์ไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ เกนมารค อเมริกา
รัสเซีย และโปรตุเกส เพื่อจะได้นำเอาความรู้สมัยใหม่เข้ามา
ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองต่อไป นอกจากนั้นพระ
องค์ก็ได้ส่งบรรดาหลานนาง ไปศึกษา ณ ต่างประเทศด้วย
และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ก็ได้เริ่มพระราชทานทุนเล่าเรียน
หลวง เพื่อสอยแข่งขันคัดเลือกนักเรียนนักศึกษาให้ไป
ศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศด้วย

เพื่อจะให้ประชาชนของพระองค์ ได้มีสิทธิเสมอภาค

รัฐบาลการนั้น มักอยู่ในวงศั่วนายตรหลานของชนนางเองสืบ
ต่อกันไป โดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้เลือกข้าราชการบริพารจาก
เจ้านาย และลูกชนนาง ไว้รัฐบาลการบ้านเมือง ของพระองค์
บิดามักจะนำบุตรชณะที่ยังเล็กอยู่มาถวายตัว เพื่อบำชีใช้เป็น
มหาดเล็ก ฉะนั้นในระยะแรก ๆ ที่มารบใช้เมื่ออายุยังน้อยอยู่
นั้น พระเจ้าแผ่นดินก็มีโอกาสได้สังเกตลักษณะนิสัยจิตใจของตน
เป็นที่แน่ใจ เมื่อโตแล้วก็สามารถที่จะทรงพระกรุณาโปรด-
เกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่เหมาะสมได้ต่อไป

เมื่อโรงเรียนพระมหาราชวงษ์นี้ ได้เปิดเรียนเรียบร้อยแล้ว
แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริว่า ข้าราชการบริ-
พารในอนาคตของพระองค์สมควรจะได้รู้ภาษาอังกฤษ ดังนั้น
ในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ นั้นเอง จึงทรงโปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวง
สำหรับสอนภาษาอังกฤษขึ้นในพระบรมมหาราชวังอีกโรงเรียน
หนึ่ง และทรงโปรดให้นายแพลงซีต ยอชแปตเตอร์ชัณ คน
อังกฤษเป็นครู ต่อมาเมื่อนายแปตเตอร์ชัณออกแล้ว จึงทรง
โปรดให้คนอเมริกัน คร. ยอช แมคฟาร์แลนด์ เป็นครูแทน

หลักสูตรสำหรับการสอนในโรงเรียน ครั้งแรกนั้น มี
 การอ่าน การเขียน การสะกดตัว ลายมือ การคัดสำเนาหนังสือ
 การเขียนจดหมายเครื่องหมายวรรคตอน และไวยากรณ์
 พระยาศรีสุนทรโวหาร เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียน
 ภาษาไทย ซึ่งท่านได้แต่งหนังสือขึ้นใช้ในโรงเรียนนั้น ๖ เล่ม
 คือ มลยบทบรรพกิจ วาหนิกกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน
 ไวยกรณ์พิจารณา และพิศาลการณิก แต่การเรียนหนังสือทั้ง ๖
 เล่มเช่นนั้น ต้องใช้เวลานาน ฉะนั้นต่อมาอีก ๑๗ ปี กรม
 ศึกษาธิการจึงเลิก และให้ใช้แบบเรียนเร็วแทน เมื่อ พ.ศ.

๒๔๓๑

นักเรียนโรงเรียนนี้ กระทรวงต่าง ๆ ต้องการกันมาก
 นักเรียนยังไม่ทันที่จะเรียนหนังสือจบทั้ง ๖ เล่มก็ต้องออกไป
 ทำงานใน พ.ศ. ๒๔๒๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ
 ราชดำริว่า จะเป็นการที่ไม่ดีสำหรับความเจริญทางการศึกษา
 จึงได้มีการสอบไล่ก่อนออกจากโรงเรียน และมีการแจกประ
 ภาคนียบัตรแก่ผู้สอบไล่ได้ขึ้น การสอบไล่จึงได้เป็นส่วน
 หนึ่งของการศึกษาทางแทนนมา ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระ

เจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงให้ตั้งข้าหลวงสำหรับคัดเลือกนักเรียนสอบไล่
ขึ้น มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอสามพระองค์ และข้าราชการ ๒ คน
พระองค์ทรงสนพระทัยต่อการศึกษามาก ทักทายพระองค์ได้
เสด็จมาในงานพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรและรางวัล แก่
นักเรียนผู้สอบไล่ได้ด้วยพระองค์เอง ในโอกาสที่มีการสอบ
ไล่ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ มีนักเรียนที่สอบไล่ได้
เป็นรุ่นแรกจำนวน ๓ คน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
ดำริว่า เท่าที่ใดมีโรงเรียนขึ้นเพียงแห่งเดียวนั้น หาเป็นการ
พอเพียงไม่ ควรจะเปิดโรงเรียนให้แพร่หลายออกไปทั้งใน
พระนครและในต่างจังหวัด เพื่อยกฐานะของพระองค์ จะได้มี
โอกาสได้เรียนหนังสือกันโดยทั่วหน้า ดังนั้นพระองค์จึงทรง
รับสั่งให้กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตั้งแต่สมัยยังเป็นพระ-
องค์เจ้าดิศวรกمارอภัย ได้วางวิธีการที่จะขยายการศึกษาไปสู่
ประชาชน โดยให้ความร่วมมือกับพระสงฆ์ช่วย พระ
เป็นผู้ที่ใดเคยมีส่วนช่วยเหลือในการศึกษาของเด็กมานานมา-
มาย ฉะนั้นการร่วมมือกับวัดจึงเป็นของถูกต้องตามประเพณี

และเป็นการประหยัดเพราะได้อาศัยศาลาวัดเป็นที่เรียน วัด
 เป็นที่ชุมนุมกิจการของสังคมอยู่แล้ว ฉะนั้นการตั้งโรงเรียน
 ในวัดจะเป็นการสะดวกสำหรับเด็กที่จะมาโรงเรียน ดังนั้น
 ได้มีการตั้งโรงเรียนนอกพระบรมมหาราชวังขึ้น โรงเรียน
 หลวงหรือโรงเรียนรัฐบาลแห่งแรกที่ตั้งขึ้น คือ ทวศิมหารรณ
 พาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ตัวโรงเรียนเมื่อแรกตั้งอยู่ ทห
 ระพงษ์หน้าวัด ในปัจจุบันนี้ ภายหลังย้ายตัวโรงเรียนไปตั้งที่
 โรงเรียนเทศบาลตั้งดำเนินการอยู่ในปัจจุบันนี้ ตัวอาคาร
 เรียนเดิม ณ ถนนสร้างแบบเรือนชั้นเดียวชนเคียวกพน ทาส
 ฟ้า มีห้องเรียน ๔ ห้อง มีห้องประชุมอยู่กลาง ภายหลังเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๗๕ กระทรวงไต่ขยับเลิกโรงเรียนรัฐบาลทวศ
 ิมหารรณพารามนี้ และจึงหัดใจจัดตั้งใหม่เป็นโรงเรียนประ
 ชาบาลเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๘๐ ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยน
 ฐานะจากโรงเรียนประชาบาลมาเป็นโรงเรียนเทศบาล และได้
 ดำเนินกิจการมากระทั่งปัจจุบันนี้

ในการตั้งโรงเรียนรัฐบาลแห่งแรกทวศิมหารรณพาราม
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ นั้น พอเริ่มตั้งขึ้นก็มีอุปสรรค โดยที่

ประชาชนพากันไปโจทก์จรรยาว่า ในการที่ได้อะไรโรงเรียนชั้น
นี้ รัฐบาลมีความประสงค์จะเก็บเอาเด็กไปเป็นทหาร ทำให้
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องมีพระบรมราชโองการ ประ-
กาศให้ทราบทั่วกัน ดังต่อไปนี้

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่
พระวงศานวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ใน
พระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวรกับทวยราษฎร์ทั้งปวง
ให้ทราบทั่วกันว่า

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็น
ว่า การวิชาหนังสือเป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควร
ที่จะทะนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป เพราะคนในพินยาน
เมืองสยามเรา ทนโตใหญ่ไม่ร่ำหนังสือไทยก็มีมาก ทนพอ
อ่านได้ เขียนได้ แต่ไม่ถนัดวันนาก็มีโดยมาก เพราะโรง
เรียนที่สอนวิชาตามแบบหลวงยังมีน้อย ไม่พอกับผู้ที่เล่าเรียน
มีพระราชประสงค์จะให้พระราชวงศานวงศ์ แลบุตรหลาน
ข้าราชการ และราษฎรทั้งปวงได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทย
ให้รู้โดยละเอียดตามแบบที่ถูกต้อง จึงทรงเลียบสละพระราช-

ทรัพย์ออกทั้งโรงเรียน แลจ้างครูสอนบำรุงการเล่าเรียน สัน
พระราชทรัพย์เป็นอันมาก โรงเรียนซึ่งใดไปรคเกล้าให้ใดตั้ง
ขึ้นแล้วตามพระอารามหลวงเป็นหลายแห่ง แลยังทรงพระ-
ราชดำริจะให้ตั้งโรงเรียน ใหม่สำหรับพระอารามหลวงทุก ๆ
พระอาราม เพื่อยะโหยงครหลานไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้เล่าเรียน
โดยสะดวกไม่ต้องเสียเงินทองอะไรเลย แลโรงเรียนสำหรับ
พระบรมวงศานุวงศ์ไปรคเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้วทพระตำหนัก
สวนกหลายแห่งหนึ่ง ยังจะตั้งโรงเรียนสำหรับข้าราชการ
อีกแห่งหนึ่ง พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่ง
ไปรคเกล้าฯ ให้จัดการโรงเรียนทั้งปวงนี้ ก็เพราะทรงพระ-
มหากรุณาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน แลมีพระประสงค์จะให้วิชา
หนังสือไทยรุ่งเรืองแพร่หลายเป็นคุณแก่ราชการ และเป็น
ความเจริญแก่บ้านเมืองยิ่งขึ้นไป

มีคน ทรงทราบใ้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ราษฎรคน
เลาเลอกันว่า ซึ่งไปรคเกล้าให้ตั้งโรงเรียนนั้น พระราชประ-
สงค์จะเกบเต็กนกเรียนเขนทหาร ผู้ที่จะส่งบุตรหลานเข้ามา
เรียนหนังสือ ก็มักจะพากันหวาดหวั่นครันครามว่าบุตรหลาน

จะต้องเป็นทหารเป็นอันมาก ทพทเลาลออย่างนั้นเป็นการไม่จริง
ห้ามอย่าให้ฝนใด พลอยตนเด่น เชอพง คำเลาลอน เป็นอันขาด
คนทควรจะชักเป็นทหารก็มีพวกหนึ่งต่างหาก ไม่ต้องตั้ง
โรงเรียนเกลยกล่อมเด็กมาเป็นทหารเลย อนึ่งเด็กทั้งปวงนี้
ก็แต่ล้วนเป็นบุตรหลานไพร่ฟ้าชาวแผ่นดินสันตวญกัน ถ้าจะ
เก็บเอามาเป็นทหารเสียตรง ๆ นั้นจะไม่ได้หรือ จะต้องตั้งโรง
เรียนเกลยกล่อมให้ลำบาก แลเปลืองพระราชทรัพย์ด้วยเหตุ
ใด ผู้ทเลาลอโจทก์นั้นอย่างนั้นเหมือนเป็นคนไม่มักคณญ
ไม่รู้พระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันทรง
พระมหากรุณาทรงพระราชดำริจัดการจะให้เป็นผู้ประโยชน์
แก่ประชาราษฎรทั่วไปในพระราชอาณาจักร

ถ้อยคำของคนเช่นนั้น ใคร ๆ ไม่ควรจะเชื่อเอาเป็น
ประมาณ ถ้าใครมีบุตรหลานอยากให้โตเล่าเรียน ให้มีวิชา
ความรู้สำหรับตัวก็ส่งเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนสอนที่ใกล้เคียง
เขตนาน ๆ เก็ด อย่างคึกคักหวนครันครันความด้วยข้อทุกข์
หลานจะต้องตกเป็นทหารนั่นเลย

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา

สัปดาห์ที่ ๒๔๒๘ เป็นปีที่ ๑๘ หรือวันที่ ๖๐๑๖ ใน
รัชกาลปัจจุบัน

เอกสารฉบับนี้เป็นเอกสารที่สำคัญในประวัติศาสตร์
แห่งการศึกษา เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า การศึกษาได้
เริ่มต้น และเผยแพร่ระหว่างประชาชนได้อย่างไร

เมื่อความเข้าใจผิดได้ผ่านพ้นไปแล้ว ประชาชนก็พากัน
ส่งลูกหลานมาโรงเรียนด้วยความเต็มใจ ทั้งนี้เป็น
บรรดาคนแรกที่สุดที่ไปสู่การศึกษาภาคบังคับในโอกาสต่อไป

ด้วยความพยายาม ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะให้โรงเรียนให้แก่ประชาชน ตามบัญญัติ
ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๔๒๕ ได้ตั้งโรงเรียนสำเร็จ ๓๕ แห่ง
คือ ในพระนคร ๒๑ โรงเรียน, พระนครคีรี ๔ โรงเรียน, อ่าง
ทอง ๒ โรงเรียน, ลพบุรี ๑ โรงเรียน, อุทัยธานี ๑, นครชัยศรี ๒,
ราชบุรี ๑, เพชรบุรี ๑, สระบุรี ๑, และสมุทรปราการ ๑
ตามพระราชประสงค์ของพระองค์ โรงเรียนเหล่านี้จึงล้วน
ตั้งอยู่ในวัดทั้งสิ้น

นอกจากโรงเรียนตามบัญญัติที่กล่าวข้างบนนี้ ยังมี

๒๕

โรงเรียนหลวงอีก ๕ โรง ซึ่งได้ตั้งมาก่อนที่จะได้ตั้งโรงเรียนให้ประชาชน กล่าวคือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งเดิมได้จัดตั้งเป็นโรงเรียน สำหรับฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อย นายสิบในกรมมหาดเล็กชนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ และในปีต่อมาได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย (ซึ่งในราว พ.ศ. ๒๓๙๕ ได้ตั้งเป็นชั้นนอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ที่เก่งหนาวคพระศรีรัตนศาสดาราม และมาตั้งเป็นโรงเรียนชน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕) สำหรับพระภิกษุและสามเณร โรงเรียนสราญรมย์ (ซึ่งเป็นโรงเรียนแรกที่ตั้งขึ้นตามประวัติด้านศาสนา สมัยปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔) โรงเรียนสนั่นทาลัย สำหรับสตรี (พระจุลจอมเกล้าทรงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ เพื่อดูทรงพระราชพิธีทอดสมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนาฯ มาไว้รัตน) โรงเรียนแผนก (ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕)

โรงเรียนที่ทรงขึ้นสำหรับประชาชน (เวลานั้นเรียกโรงเรียนราษฎร) มีครูทั้งสิ้นรวม ๘๑ คน และนักเรียน ๑,๘๘๔ คน ในจำนวนนั้นนักเรียนเข้าสอบไล่วิชาหนังสือ

ไทยในชั้นประโยคหนึ่ง ๖๕ คน และประโยคสอง ๑๗ คน ผู้ที่สอบได้ประโยคหนึ่งมี ๒๖ คน และสอบได้ประโยคสองมี ๖ คน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงโปรดพระราชทานรางวัลแก่ผู้สอบได้และเรียนครบ ๑๑๓ คน คือแก่หมื่นเลาเรียนเป็นทหนึ่ง ๒๘ คน ให้แก่ผู้ที่มีความรู้ในชั้นจบพิศาลการันตคเป็นทหนึ่งในโรงเรียน ๒ คน ให้แก่นักเรียนผู้มีความรู้ในชั้นจบวโพนพิจารณ หรือสียงโยคพิธานคเป็นทหนึ่งในโรงเรียนนั้นอย่างละ ๑ คน รวม ๑๖ คน ให้แก่นักเรียนผู้มีความรู้ในชั้นจบอักษรประโยค วาหิโกกร มลบท-ยรรพก คเป็นทหนึ่งในโรงเรียนนั้นอย่างละหนึ่งคนรวม ๔๓ คน และให้แก่นักเรียนทเขียนลายมือเป็นทหนึ่งในโรงเรียนนั้นอย่างละหนึ่งคนรวม ๒๔ คน

หลักสูตรจาก พ.ศ. ๒๔๑๔ ถึง ๒๔๒๗ การศึกษา มีจุดหมายที่จะให้เด็กสามารถอ่านออกเขียนได้ ตามตำราแบบเรียน ๖ เล่ม ทพระยาศรีสุนทรโวหารได้แต่งขึ้น กับให้รู้เลขและระเบียบวิธีปฏิบัติราชการ

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๒๘ หลักสูตรได้แบ่งออกเป็นสอง

ประโยค คือ ประโยค ๑ ให้สอนแบบเรียนทั้ง ๖ เล่ม ของ
พระยาศรีสุนทรโวหาร ประโยค ๒ ให้สอนลายมือหวัด และ
บรรจง เขียนหนังสือให้ทวิวารวรรคถูกต้องตามใจความไม่ต้องด
แบบ ทานหนังสือทศกคจากลายมือหวัด คัดสำเนาความ
และย่อใจความ แต่งจดหมาย แต่งแก้กระทู้ ความร้อยแก้ว
เลขและบัญชี

แม้ว่าจะได้ทรงศึกษาให้มีการสอบไล่แต่ พ.ศ. ๒๔๑๘
แล้วก็ตาม แต่การสอบประโยค ๒ ตามหลักสูตร เพิ่งจะมี
เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ นักเรียนเข้าสอบประโยค ๒
ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ มี ๑๗ คน แต่ทดสอบได้นับเพียง ๖
คน ในจำนวนนี้ ม.ร.ว. เบ็ญ มาลากุล (ต่อมาเป็นเจ้าพระ
ยาพระเสด็จ) ด้วยผู้หนึ่ง ซึ่งต่อมาได้เป็นเอกอัครราชทูต
ไทยประจำพระราชสำนักเช่นที่เจมส์ และได้ไปร่วมงานเกี่ยว
กับระบอบการศึกษาในประเทศอังกฤษ และได้เป็นเสนาบดี
กระทรวงศึกษาธิการระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๔๕๘

เมื่อการศึกษาได้จัดเป็นโครงร่างขึ้น เพื่อกำหนดคน
ไว้ในราชการได้สำเร็จ ทุกระสังคนนั้นก็ต้องมีต่อไป จน

กระทรวงทกวนนรฐบาลไ้พยายามท้ะหน้ให้คนไ้ค้ศึกษาไปน
ทางอน แ่ทนกรเียนเมอเียนส้าเร้แล้วก็อากจะเ็นข้า-
ราชการกนทงนน ไม่ชอบท้ะออกไปท้างานส่วนค้วหรือประ-
กอบการค้าขาย ในตอนหล้งนรฐบาลจ้งไ้ค้ทงการอาชวะค้ก
ษาชน แ่พยายามทกอย่างท้ะให้เ้ก้ไ้ค้หนมาเียนทางน
แ่ค้รงแรกนกรเียนท้ส้าเร้การอาชวะค้กษา ก้้อออกมาเ็น
ข้าราชการเ็นครกนอก ค้งนนการผกคนเพอเ็นข้าราชการ
ก้จ้าต้องม้ค้ไป การท้ะปลกผ้งไ้ราษฎรไ้ค้ม้ห้วไปนทาง
การอาชพนน ฐบาลไ้จ้กไ้หม้การส้ค้ทงค้ลป้ห้ค้ถกรรมของ
นกรเียนชนเ็นค้รงแรก ท้โรงเรียนส่วนค้หลายเมอ พ.ศ.

๒๔๕๕

เมอไ้ค้ม้โรงเรียนชนนในพระนคร แ่ตามท้างจ้หวค้
ท้าง ๆ แล้ว ก้มีความจ้าเ็นท้ะต้องม้ผ้จ้ค้การค้แลร้บผค้-
ชอบ ค้งนนในป้ พ.ศ. ๒๔๓๐ จ้ม้พระบรมราชโองการ
ไ้ปรค้เกล้า ๆ ไ้ค้ทงกรรมค้กษาชน ช้งในป้ พ.ศ. ๒๔๒๓ ก้
ไ้เปล่ยนเ็นกระทรวงธรรมการ แ่ให้กรรมหมนค้ารงราชา
นภาพ เ็นผ้ช้ญชาการกรรมค้กษาธิการ พระองค์จ้งเ็นค้ลาบ

อธิบดีหรือเสนาบดีองค์แรกของกรมศึกษาธิการหรือกระทรวง
 ธรรมการ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ กรมศึกษาธิการ ซึ่งมีลักษณะ
 เป็นกระทรวงธรรมการ มีกรม ๕ กรม คือ กรมกลาง กรม
 ธรรมการสังฆการี กรมศึกษาธิการ กรมพยาบาล และพิพิธ
 ภัณฑ์สถาน เรื่องการพระศาสนา ทั้งในก้นอการ และใน
 ก้นการเงิน ขนอัยการกระทรวงศึกษาธิการมาแล้วแต่กัน
 ฉะนั้นการศึกษากับพระพทธศาสนาจึงอยู่ใตเสนาบดี หรือรัฐ-
 มนตรีก้นเคยวณก้นตลอดเสมอมา ทำให้การศึกษากับการ
 พระพทธศาสนาไคว้วมมอกันโดยใกล้ชิด

เหตุการณ์ไคคณคณลายขยายตัว ควบควมรวกเร็วยิ่ง
 ขน จำนวนนักเรียน โรงเรียน และครูก้นวมก้นทุกท แต่
 ขณหาทสำคัญทศกคณควมลำบากในการหาครและเพิ่มคร
 ให้ไคพอใช้ และยงก้นวณงบประมาณไม่วมพอทหาคคร
 เพิ่มไคอีก อย่างไรก้ไคในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ไคห้ก้นขณหาไป
 ไค โดยขอให้พระช่วยสอน ซึ่งในการนท้นมิไครับสิ่งคอบ
 แทนแต่อย่างไค เมอณครวสอยไคไคคณเงินให้ไคเป็นรางวัล
 แก่ครควมจำนวนนักเรียนทสอยไคไค ในเวลาไคยวณน

กระทรวงธรรมการได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นในพ.ศ. ๒๔๓๕ ณ โรงเรียนเท็กซัส ตำบลถนนสระปทุมวัน คือที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ และได้ให้คนชาติอังกฤษชื่อ มิสเตอร์ บี. เอช. กรันรอก เป็นครูใหญ่ เริ่มต้นมีนักเรียนสามคน (ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีชั้นโดยเฉพาะที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ)

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนข้าราชการของอังกฤษ เรียกว่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งเป็นวิธีการที่จะฝึกให้นักเรียนมีนิสัยเรียบร้อยบังคับบัญชาตนเอง และมีนิสัยดีไม่ใช่ให้แต่การศึกษาด้านหนังสืออย่างเดียวเท่านั้น โดยเหตุที่การพลศึกษาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ จึงได้เริ่มให้มีการทำของครุและนักเรียนถวายให้ทอดพระเนตรเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ กระทรวงธรรมการได้ออกคำสั่งให้โรงเรียนราษฎรทั้งปวงมาจดทะเบียน คำว่าโรงเรียนราษฎรนี้ให้หมายถึงผู้ที่ใดก็ได้ให้มาเรียนมา เพื่อการสั่งสอนภายในที่แห่งเดียวรวมกันแต่ ๑๐ คนขึ้นไป

โดยที่การศึกษาในขณะนั้น ยังไม่มีระบบการศึกษาที่แน่นอน
 ณะในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ เมื่อสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ประพาสยุโรป พระองค์ได้มีพระราชดำริสั่งให้พระยาวิสุทธิ-
 สตรีรักษ์ (เจ้าพระยาพระเสด็จ) เอกอัครราชทูต ณ กรุง
 ลอนดอน ใดศึกษาวิชาการของประเทศอังกฤษ เพื่อยะได้
 นำมาประกอบในการพิจารณาวางโครงการศึกษาของประเทศ
 ไทยต่อไป ซึ่งพระยาวิสุทธิสตรีรักษ์ ก็ได้จัดทำถวายเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๔๑ โครงการศึกษาตามทพระยาวิสุทธิสตรีรักษ์
 จัดทำถวายนี้ ได้นำเอามาใช้ปฏิบัติกันทีละน้อย แม้จะไม่ตรง
 ตามแผนเดิมทีเดิวนักก็ตาม คือตามทเสนอแบ่งรูปการ
 ศึกษาออกเป็น ประถมศึกษา (อายุ ๗ ถึง ๑๐ ปี) มัธยมศึกษา
 (ภาคหนึ่งอายุ ๑๑ ถึง ๑๓ ปี ภาคสอง อายุ ๑๔ ถึง ๑๗
 ปี) และอุดมศึกษา (อายุ ๑๘ ถึง ๒๒ ปี) โครงการนนี้มีการ
 อาชีวศึกษา การสอบไล่ ประเภทของโรงเรียน จำนวนนักเรียน
 เท่าที่คาดคะเน การจัดตั้งโรงเรียน โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ
 การฝึกหัดครู การตรวจ ตำรา กรรมการ แขนงเรียน
 การควบคุมและพิมพ์แบบเรียน การเงิน การศึกษาของสตรี

การผูกขาดครูสตร การควบคุมการศึกษาในส่วนภูมิภาคและ
การส่งเสริมเด็กฉลาด ตามโครงการนี้ได้นำเสนอแนะไว้ด้วยว่า
การประเมินศึกษาควรจะได้ทำให้มีการบังคับ และไม่เก็บค่า
เรียนนอกอวय เพื่องานนี้ได้มีการคำนวณตัวเลขไว้ว่า เด็กที่
จะต้องเข้าเรียนทั้งหมดมีจำนวนเท่าใด ต้องการโรงเรียนและ
ครูเท่าใด จะต้องใช้จ่ายทั้งสิ้นเท่าใด และจะต้องการควบคุม
กันอย่างไร ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้า-
อยู่หัวทรงรับสั่งให้หลวงไพศาล (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี)
ไปตรวจการศึกษาศึกษาในประเทศญี่ปุ่น ฉะนั้นพอที่จะพูดได้
ว่าการศึกษาในประเทศไทยในขณะนี้เป็นผลของการ ไปดูการ
ศึกษาในสองประเทศ และได้นำเอาหลายสิ่งหลายอย่างของ
ประเทศทั้งสองนั้นเข้ามาใช้ในโครงการศึกษาของชาติเรา เช่น
ในการวิจัยศึกษานั้นเราได้รับเอาแบบของญี่ปุ่นเข้ามาใช้

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ การศึกษาได้เปลี่ยนรูปไปอีก การ
ศึกษาเท่าที่ใดแบ่งรูปเป็นประโยค ๑ และประโยค ๒ นั้น
มีคนใดสอบสอบออกไปอีก โดยแต่ละประโยคแบ่งออกเป็น ๓
ชั้น รวมการศึกษาทั้งสิ้น ๖ ปี ๖ ชั้น ในส่วนการปกครอง

ควบคุมการศึกษานักเปลี่ยนไปอีก คือการศึกษาในทาง
จังหวัดเท่าที่ให้อยู่ให้พระคุณนั้น ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ รัฐเข้า
จัดการควบคุมเสียเอง โดยให้กระทรวงมหาดไทยซึ่งมีเทศา
ภิบาล เจ้าเมืองนายอำเภออยู่ทุกแห่งอยู่แล้ว ช่วยดูแลการ
ศึกษาให้ออกไล่คั่นทวน ส่วนกรมศึกษาธิการนั้น จะให้ดูแล
เฉพาะแต่การศึกษาในกรุงเทพฯ เท่านั้น ส่วนพระภิกษุสงฆ์
ทั้งหลายก็ยังคงมีหน้าที่สั่งสอนเด็กอยู่ และได้มีพระบรมราช
โองการให้จัดการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ เพื่อแจกจ่ายไปใน
การสอนให้ทั่วประเทศ และทรงรับสั่งให้สมเด็จพระสังฆราช
เจ้า บัญชีบัญญัติฝ่ายสงฆ์ เพื่อให้การสั่งสอนเล่าเรียนของ
นักเรียนให้เป็นโดยทั่วถึง

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติ
ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ผลแห่งการประกาศใช้พระราช
บัญญัติก็คือว่า กรมศึกษาธิการจะไ้รับภารงานการศึกษา
เท่าที่พระไตรจักรการสั่งสอนอบรมตามกฎหมาย

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้ตั้งโรงเรียนข้าราชการ
พลเรือนขึ้น เพื่อฝึกข้าราชการไว้ใช้ในกระทรวงมหาดไทย

ทรงนับเป็นเหตุการณ์อันสำคัญอันหนึ่ง เพราะในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ โรงเรียนนี้ได้กลายเป็นมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ และได้แยกแผนกฝึกหัดครูกสิกรรมขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๐ สำหรับที่จะได้เตรียมครูไว้ในการสอนวิชากสิกรรม ในชั้นประถมศึกษาและมัธยมและในสมัยแรกการศึกษาระดับประถมศึกษาของเราได้มุ่งที่จะให้เรียนไปในแนวกสิกรรม ในปี ๒๔๔๓ โรงเรียนที่สำคัญได้แยกกันอีกแห่งหนึ่งคือโรงเรียนแพทย์ ในปี ๒๔๔๔ ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการจัดตั้งใน พ.ศ. ๒๔๔๕ แยกสามศึกษาจารย์สมาคม ซึ่งต่อไปกลายเป็นองค์การสำคัญสำหรับครู และได้ช่วยในการฝึกหัดครูอาชีพ ในปีเดียวกันได้ตั้งกรมใหม่ขึ้น ๒ กรมในกระทรวงธรรมการคือ กรมตรวจโรงเรียน (ซึ่งตรวจเฉพาะในพระนครเท่านั้น) กับกรมตำรวจ การตรวจโรงเรียนต่างจังหวัด เพิ่งจะได้จัดให้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยได้ส่งข้าหลวงธรรมการสองคนไปประจำอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา และพิษณุโลก วิธีการตรวจจึงได้ขยายตัวมากขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ จึงมีกรรมการประจำมณฑลครบทุกมณฑลรวม ๑๕ คน นอกจากนั้นใน

พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้ทิ้งธรรมเนียมผู้ช่วยของกรรมการมณฑล
 นอกตำแหน่งหนึ่ง โดยให้กรรมการผู้ช่วยไปประจำอยู่ตาม
 จังหวัดที่สำคัญก่อน วิธีการควบคุมการศึกษาทั่วประเทศจึง
 ได้เริ่มมีขึ้นแต่บัดนั้น

ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ หลักสูตรได้เปลี่ยนแปลงอีก แต่
 การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่มีขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ โดย
 เปลี่ยนการจัดการศึกษาออกเป็น มล ๓ บั ประถม ๓ บั
 มัธยมประเภทต่าง ๆ ๕ บั คือ ก) แผนกอักษรศาสตร์ และ
 ข) แผนกวิทยาศาสตร์ และได้คิดที่จะให้มีการศึกษาภาค
 ต่อไปอีก ซึ่งเป็นคณุตมศึกษา ขนานกันไปกับการสามัญศึ
 กษา และได้มีโครงการณสำหรับการอาชีวศึษาอีกด้วย การ
 เปลี่ยนแปลงระบบการศึษาครั้งนี้ ได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตร
 ตามไปด้วย และได้มีวิชาใหม่ๆ เพิ่มขึ้น คือ ภาษาอังกฤษ
 คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวาทเขียน

การจัดการศึษา เพื่อจะให้แพร่หลายไปตามท้องถิ่น
 โดยทั่วถึง ได้มีการประชุมตกลงกันกับข้าหลวงเทศาภิบาล
 ๒ ครั้ง คือ ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ และ ๒๔๕๒ ข้าหลวงเทศา-

วิทยาลัยในฐานะผู้ปกครองท้องถิ่นตกลงเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในมณฑลของตน โดยให้กรรมการและผู้ช่วยกรรมการเป็นผู้ดำเนินงาน อยู่ในความบังคับบัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาลโดยตรง การแบ่งงานกันจัดการและควบคุม ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลจัดการประถมศึกษาส่วนกระทรวงศึกษาธิการ จัดในส่วนที่พ้นประถมศึกษาไปแล้ว

ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันกับเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยมาแล้วแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑ เพื่อกำหนดการศึกษาในทางจังหวัด แต่อย่างไรก็ยังไม่มีการจัดหรือตกลงอะไรให้เป็นที่แน่นอน จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๔๑ และ ๒๔๔๒ เมื่อได้มีการประชุมกับเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทย ข้าหลวงเทศาภิบาลและอุปราช ทุกแห่งทั่วประเทศ

ผลแห่งการประชุมทั้ง ๒ ครั้งนี้ ได้ตกลงกันว่า กระทรวงมหาดไทยจะให้ความช่วยกันจัดตั้งโรงเรียนขึ้นทุกจังหวัด เพื่อจะสามารถบังคับให้เด็กในวัยเล่าเรียน ได้ไปเข้าเรียนได้ เพื่อให้เป็นไปตามนั้น เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นจะได้จัดตั้งกรรมการจัดการศึกษาขึ้นทุกตำบล ประกอบด้วย ก) เจ้าอธิการวัด

สำคัญในท้องที่ ข) กำนันนายตำบลและ ค) แพทย์ประจำ
ตำบล เจ้าอธิการมีหน้าที่จัดการดูแลและควบคุมการสอนที่
พระจะต้องกระทำกัน ผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่สำรวจและตอนเด็ก
ที่จะต้องเข้าเรียนส่งไปยังโรงเรียน คณะกรรมการศึกษามี
หน้าที่และจุดมุ่งหมาย ที่จะพยายามส่งเสริมให้เด็กทุกคนไป
เข้าโรงเรียนเท่าที่จะกระทำได้ เมื่อถึงคราวสำรวจจะได้ไม่มี
เด็กอายุ ๑๓ ปี ที่ยังอ่านหนังสือไม่ออก ถ้ายังเกิดมียอสรรรค
ใด ๆ เช่น บิดามารดาขัดขืน หรือแผนการจัดแบบไม่สะดวก
ก็จะต้องหาทางให้มีการบังคับกันต่อไป เพราะได้มองเห็นกัน
แล้วว่า เด็กทุกคนควรอ่านเขียนภาษาของตนเองได้ ตามที่
ได้ตกลงกันแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ จะได้จัดโรงเรียนขึ้นตาม
วัด และให้พระเป็นผู้สอนเด็กเอง

มีบัญชาเรื่องเด็กหญิง พระสอนเด็กหญิงไม่ได้ และ
พ่อแม่ก็ชอบเก็บลูกสาวไว้บ้าน เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
จึงออกหนังสือเวียนไปยังเทศาภิบาลและอุปราชมณฑลต่าง ๆ
ขออย่าให้ล้มเรื่องการศึกษาของเด็กหญิง โดยขอให้ช่วยกัน
ส่งเสริมให้ราษฎรได้จัดตั้งโรงเรียน แล้วรับเด็กหญิงเข้า

โรงเรียนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ในครั้งกระโน้นเรื่องงบประมาณนั้นยังไม่มีกำหนดกันแน่นอน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงการคลังจ่ายเงินให้แก่กระทรวงธรรมการ เพื่อจัดพิมพ์หนังสือเรียนแจกจ่ายให้แก่พระผู้ทำการสอน และอุดหนุนการเงินแก่โรงเรียนตามท้องถิ่น เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามโครงการใหม่ได้ ทั้งนี้โดยมุ่งหวังว่าเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นจะได้อุปถัมภ์ช่วยกันวางรากฐานอันมั่นคงในการก่อตั้งการประถมศึกษา อันจะเป็นหลักในการศึกษาภาคบังคับต่อไป

ในครั้งกระนั้น การปกครองที่ ไม่เหมือนกันในสมัยนั้น นอกจากกรุงเทพฯ ออกไปแล้ว ประเทศไทยแบ่งออกเป็น ๑๘ มณฑล (จำนวนมณฑลนั้นเปลี่ยนแปลงมาตามกาลสมัย) แต่ละมณฑลแบ่งออกเป็นจังหวัดหรือเมือง แต่ละจังหวัดแบ่งออกเป็นอำเภอ แต่ละอำเภอแบ่งออกเป็นตำบล ผู้สำเร็จราชการมณฑลหนึ่ง ๆ ใต้แก่เทศาภิบาล หรืออุปราช เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก และไม่รวดเร็วเพียงพอใน

กระทรวงนั้นอุปราชและเทศาภิบาลจึงไต่ถามมอบอำนาจแก่ข้าก
 ในการปกครองตามนโยบายหรือจุดมุ่งหมาย ที่ใดแถลงแจ้ง
 ให้ทราบเป็นระยะ ๆ ไป ในครั้งกระนั้นกระทรวงธรรมการยัง
 มีเจ้าหน้าที่ของตนเองไปประจำอยู่ตามมณฑลและจังหวัดน้อย
 ทั่วเต็มที และตามอำเภอขึ้นยังไม่มีการเลย ฉะนั้นกระทรวง
 ธรรมการจึงจำเป็นต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง และพระ
 ทิวงกูให้ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองนั้นมี ๒ พวก พวกที่อยู่ใน
 พระนครขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยพวกที่อยู่ต่างจังหวัด พวก
 ทั่วจังหวัดขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย พวกอยู่ในพระนคร
 ขึ้นอยู่กับกระทรวงนครบาล ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ กระทรวง
 ธรรมการได้ทำความตกลงกับกระทรวงนครบาล โดยมอบ
 หมายให้กระทรวงนครบาลเป็นเจ้าหน้าที่ประถมศึกษาในจังหว
 ัดพระนคร

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒-๒๔๔๓ ได้มีการประชุมปรึกษา
 หารือกับอุปราชและเทศาภิบาล ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้
 ตกลงที่จะจัดการศึกษาเสียใหม่ดังนี้

ประถมศึกษาตามกำหนด ๓ ปี และจัดให้มีการศึกษาทุก

บ้าน และหาวิธีที่จะบังคับให้เด็กทั้งหลายและชายไปเข้าโรงเรียน การจัดการศึกษาตามรูปนี้ กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยจะได้จัดการร่วมกัน (สำหรับกรุงเทพมหานคร กระทรวงนครบาลได้ตกลงที่จะจัดให้ตามข้อตกลง ใน พ.ศ. ๒๔๕๔) กระทรวงมหาดไทยจะได้คัดเลือกพิเศษในค้นหาเงินสร้างโรงเรียน เกณฑ์เด็กนักเรียนและหาครู ส่วนกระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่ดูแลเรื่องหลักสูตรแบบเรียน การสอบไล่ วิจัยสอน การทรวโรงเรียนและการแบ่งเงินจากงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการมาช่วยเหลือท้องถิ่น ในการจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมให้ครู ครูได้รับการยกเว้นภาษี รัชชูปการและการเกณฑ์ทหาร

สำหรับการศึกษาต่อจากชั้นประถม เป็นหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการโดยตรง การศึกษาขั้นต่อไปแบ่งออกเป็น

มัธยมศึกษา ภาคต้น	สำหรับเด็กอายุถึง ๑๒ ปี
มัธยมศึกษา ภาคกลาง	,, ๑๕ ปี
มัธยมศึกษา ภาคปลาย	,, ๑๘ ปี

โรงเรียนจัดออกเป็นสามประเภท คือ -

(๑) โรงเรียนรัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้จัด
และใช้งบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อจัดการชั้น
สูงให้เป็นแบบอย่าง

(๒) โรงเรียนประชาบาล ท้องถิ่นเป็นผู้จัด โดย
ใช้เงินภาษี หรือรายได้จากท้องถิ่น หรือจากผู้มีจิตศรัทธา
บริจาคให้ และจัดการศึกษาเพื่อประชาชนโดยทั่วไป

(๓) โรงเรียนราษฎร์ เอกชนคนเดียวหรือหลายคน
เป็นผู้จัด โดยใช้เงินส่วนตัว หรือเก็บค่าเล่าเรียน
หลักสัทธิการศึกษาคำกำหนดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๐
มกน

๑) ภาษาไทย-อ่าน คัด เขียน แต่ง บ่อ และจดหมาย

๒) เลข และบัญชี

๓) วาดเขียน และแผนที่

พอปลายเทอมหนึ่ง เด็กทุกคนมีรายงานการเล่าเรียน
และความประพฤติ

จำนวนโรงเรียนรัฐบาลได้เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เมื่อ

พ.ศ. ๒๔๒๕ มีโรงเรียน ๓๕ โรง มีครู ๘๑ คน มีนักเรียน ๑๕๔๔ คน ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ จำนวนโรงเรียน เพิ่มขึ้นเป็น ๔๐๒๖ โรงเรียน มีจำนวนครู ๖๕๐๓ คน และมีนักเรียนถึง ๒๔๑,๕๐๘ คน

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้มีการใช้การศึกษาภาคบังคับ โดยพระราชบัญญัติการประถมศึกษา

แม้ว่าการศึกษาของสตรีจะเสียเปรียบชาย เพราะผู้ปกครองมักเก็บตัวไว้ที่บ้านและไปเรียนในวัดไม่ได้ก็ตามแต่ได้อาศัยโรงเรียนรัฐบาลหรือโรงเรียนราษฎร์ โรงเรียนชั้นประถมศึกษาแยกศึกษา จำนวนนักเรียนสตรีก็ทวีมากขึ้นตามลำดับ แต่มีโรงเรียนที่แยกจัดเฉพาะสตรีน้อยเต็มที่ จาก พ.ศ. ๒๔๐๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ ก็มีจำนวนนักเรียนสตรีถึง ๒๔,๐๕๖ คน

จะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. ๒๔๖๐ (๔ ปี ก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา) มีเด็กอายุระหว่าง ๗-๑๔ ปี (ไม่นับพระนคร) จำนวน ๑,๗๕๗,๑๔๗ คน ในจำนวนนี้เข้าโรงเรียน ๑๔๖,๗๓๔ คน และไปเรียนหนังสือกับพระ

๒๑๐,๐๕๓ คน กล่าวคืออยู่โรงเรียนประมาณ ๘% เรียน
กับพระประมาณ ๑๒ %

ตามข้อตกลงใน พ.ศ. ๒๔๕๒-๒๔๕๓ ระหว่าง
กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยเจ้าหน้าที่ของดิน
บริเวณจังหวัดกรรมการการศึกษา จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๔
กรรมการศึกษาประกอบด้วยบุคคล ๓ ท่าน พอถึง พ.ศ.
๒๔๕๘ ก็ปรากฏความรายงานการศึกษาของมณฑลต่าง ๆ ว่า
ได้จัดตั้งกรรมการศึกษาขึ้นแล้วแทบทุกตำบล

การเงินระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๑-๒๔๖๔ นับว่าอยู่ใน
ฐานะที่ ขยับประมาณการศึกษามีประมาณ ๑ ล้านบาท และ
ทั้งกระทรวงมีระหว่าง ๑ ล้าน ๕ แสนบาท ถึง ๒ ล้านบาท
นอกจากนี้ยังมีพวกรายได้พิเศษจากผู้บริจาคให้ และเงินค่า
เล่าเรียนซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ มีงบ-
ประมาณ ๑,๕๓๙,๖๖๘ บาท ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๒ มี
งบประมาณ ๒,๐๘๒,๒๕๐ บาท และมีรายได้พิเศษอีก
๖๗๓,๐๓๖ บาท แต่ พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๖๔ ไม่มีงบประ-

มาณ มีแต่รายไ้พิเคษ ๔๕๕,๕๑๗ บาท และ ๔๕๕,๕๔๗ บาท

การศึกษาได้ขยายตัวมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้งบประมาณ
ที่รัฐบาลให้แก่การศึกษายังไม่พอเพียง แต่ได้รับความร่วม
มอจากเอกชนมากขึ้น การศึกษายังดำเนินไปไ้ ทั้งนี้
ว่าประชาชนได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นจำนวน
มากกว่าสมัยก่อน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้พระราช
ทานกำเนิดการศึกษาสมัยปัจจุบัน ได้ทรงเสด็จสวรรคต
ท่ามกลางความวิปโยคของพระบรมวงศานุวงศ์ และปวงชน
ชาวไทยทั้งประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ และพระราชโอรสคือ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเถลิงถวัลยราช-
สมบัติแทน พระองค์ได้ส่งเสริมการศึกษาเจริญรอยตามแนว
สมเด็จพระราชบิดา ได้ขยายการศึกษาต่อไปจนกระทั่งถึง
พ.ศ. ๒๔๕๖ การศึกษาจึงได้เขารูปเหมือนดังที่ได้เห็นกัน
ทุกวันนี้ แทบจะไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ตามรอยที่บรรพบุรุษ
ว่า การศึกษามุ่งไปสองทาง สามัญ และอาชีพ ทั้งสองสาย

แบ่งออกเป็นสองตอน คือภาคบังคับ ซึ่งทุกคนต้องเข้า
เรียนเหมือนกันหมด เมื่อเสร็จแล้วถ้าใครประสงค์จะเรียน
ต่อ ก็เรียนภาคพิเศษต่อไปตามแนวทางที่ตนจะพึงเลือกให้
เหมาะสมกับความต้องการและความสามารถ

การศึกษาชั้นประถมแบ่งออกเป็น ๕ ปี สามปีแรกเป็น
การศึกษาทั่วไป และสองปีหลังเป็นการศึกษาไปในทางอาชีพ
โดยเหตุที่ประเทศเราเป็นประเทศกสิกรรม ฉะนั้นสองปีหลัง
ส่วนใหญ่จึงให้เรียนไปในทางวิชากสิกรรม แต่ทงนกรมวิชา
อื่นให้เลือกตามสภาพของท้องถิ่น และตามความต้องการของ
นักเรียน กล่าวคือ การจักสาน การตัดเสื้อ การทำเชือก ช่างไม้
ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างปั้น ช่างเย็บ ช่างกลึง และช่างทอ

แต่ถ้านักเรียนไม่ต้องการเรียนชั้นประถม ๔ และ ๕
เมื่อจบประถม ๓ แล้วอาจเรียนชั้นมัธยมต่อไปได้ การศึกษา
ชั้นมัธยมแบ่งออกเป็น ๔ ปี เรียนจบได้ประกาศนียบัตรประโยค
มัธยมบริบูรณ์ และเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยได้ โรงเรียน
อาชีวศึกษานานาชาติต่างหากจากโรงเรียนสามัญ แต่ทั้งคู่ขนาน
กันไป การศึกษาตามแบบที่จัดเป็นรูปชั้นใหม่มีดังนี้ การ

ประณัติศึกษาแบ่งออกเป็นห้าปี และจัดเป็นการศึกษาอาชีพ
 เสียส่วนหนึ่ง

เพื่อให้มีครูสอนวิชาสถิติกรมตามการศึกษาทศกรป
 น จึงได้จัดให้มีการฝึกหัดครูสถิติกรมขึ้นที่โรงเรียนข้าราชการ
 การพลเรือน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน
 น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ เพื่อจะได้ฝึกคน
 ไว้ใช้ตามกระทรวงต่างๆ โรงเรียนนี้ได้เปลี่ยนเป็นจุฬาลง
 กรณมหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำริ
 จะได้นำการฝึกหัดให้มีการเสียสละ ไม่เห็นแก่ตน ช่วยเหลือ
 ช่งกันและกัน และเป็นคนช่างสังเกต จึงในปี พ.ศ. ๒๔๕๔
 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองลูกเสือขึ้น ซึ่งครบแล้วก็ได้
 มีการบังคับขังในโรงเรียนประถม และมีอัยม จนกระทั่งได้
 มุ่งกองลูกเสือทองชนทั่วประเทศ ในปีเดียวกันก็ได้มีการนำเอา
 กีฬาฟุตบอลเข้ามาเล่นในประเทศไทย จนกระทั่งการเล่น
 ประเภทนี้กลายเป็นของนิยมกันมากในโรงเรียนทั่ว ๆ ไป

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้มีการส่งเสริมการฝีมือ โดยจัดให้มงาน
ศิลปอุตสาหกรรมประจำชั้นของนักเรียนชั้นในพระนคร งาน
แสดงนี้ ได้เป็นส่วนสำคัญในการเร่งเร้าพัฒนาฝีมือชนตาม
โรงเรียนโดยทั่วไป

เหตุการณ์ที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้น แสดงให้เห็น
ว่า เท้าทรูบาลได้เตรียมการศึกษามารจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๔
สิ่งต่าง ๆ ได้มีแล้ว พร้อมที่จะประกาศการศึกษาภาคบังคับ
โดยทั่วประเทศต่อไปได้

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ก่อนที่จะประกาศ ใช้พระราชบัญญัติ
นิติ ประถมศึกษาปรากฏว่าในจำนวนตำบลทั้งหมดในประเทศ
รวม ๕๐๕๓ ตำบล มีตำบลที่ใดทั้งโรงเรียนแล้วทั้งสิ้น
๒๓๑๑ ตำบล ฉะนั้นการบังคับการศึกษาจึงไม่น่าจะลำบาก
อย่างไร เมื่อได้บังคับในตำบลทั้ง ๒๓๑๑ แห่งแล้วก็ค่อย
ขยายวงกว้างออกไปจากที่บังคับอยู่นั้น จนกว่าจะบังคับได้หมด
ทุกตำบลทั่วประเทศ

การศึกษภาคบังคับ ได้ผ่านขั้นตอนการพัฒนาสองขั้น
ขั้นแรกคือ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ คือใน

ระยะเวลาที่ประเทศมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การ
 ศึกษาเริ่มต้นจากพระมหากษัตริย์เป็นผู้ริเริ่มและกำหนดแผน
 การ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองและ
 พระมหากษัตริย์ได้โปรดพระราชทานรัฐธรรมนูญ ฉะนั้นต่อ
 จากนั้นไปการศึกษาได้เข้าชนทั้งสอง ซึ่งราษฎรเป็นผู้ริเริ่มและ
 เร่งรัดในเรื่องการศึกษาโดยรวดเร็ว เพื่อให้ราษฎรได้
 รับการศึกษามากขึ้น ในระยะระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึง
 พ.ศ. ๒๔๘๔ การศึกษาได้รุดหน้าไปโดยไม่หยุดยั้ง
 นอกจากสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔
 ประเทศไทยตกอยู่ภาวะสงคราม ในระยะนี้และในระยะสอง
 สามปีหลังสงคราม การศึกษาแทบจะต้องงดลงโดยสิ้นเชิง
 เพราะนอกจากภัยทางสงครามและถมน้ำท่วมครั้งใหญ่ เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๘๕ แล้วยังมีวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างหนัก
 เมื่อเหตุการณ์ผ่านพ้นไปแล้วการศึกษาได้เริ่มต้นกันใหม่ การ
 บุรณะและการณรงค์เพื่อการศึกษาได้ดำเนินกันต่อไปใหม่ ด้วย
 ความแข็งแรงแรงขงชน

ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-

เจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า ถึงคราวสมควรจะแก้ไขการศึกษาภาค
 ขบคยซึ่งพิจารณาจนมาหลายครั้งหลายคราวแล้ว จึงมีพระ
 บรมราชโองการ รัชสั่งให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการ
 กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งขณะนั้นมเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
 (สนั่น เทพหัสดิน) เป็นเสนาบดีจึงร่างพระราชบัญญัติส่งไป
 ให้มณฑลต่าง ๆ พิจารณา เสร็จแล้วจึงแก้ไขนำกราบบังคม
 ทูล แล้วพระองค์มรัชสั่งให้กระทรวงศึกษาธิการและคณะ
 กรรมการกฤษฎีการ่วมกันเรียบเรียง ครั้นแล้วพระบาทสม-
 เด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงลงพระนามเมื่อ ๑ กันยายน ๒๔๖๔
 ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษาตั้งแต่ ๑ ตุลาคม
 คม ๒๔๖๔ เป็นต้นไป ในขณะทเวมต้นน มีตำบล ๒๓๑๑
 ตำบล ในจำนวน ๕๐๕๐ ตำบล ที่ใช้การศึกษายังคยทนท
 หรือราว ๔๕.๗๖ % ของทงประเทศ

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น
 ระบอบรัฐธรรมนูญ วิชาการศึกษาจึงได้เปลี่ยนรูปจากคน ๆ
 เดียวคิจัดทำ มาเป็นคณะรัฐบาลจัดทำนงาน แต่ละคณะ
 นโยบายยประการใดต้องนำมาแถลงต่อรัฐสภาเสียก่อน เมื่อ

รัฐสภาอนุมัติแล้วรัฐบาลจึงจะดำเนินการได้

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติ
การประถมศึกษา ซึ่งสำคัญในการแก้ไขครั้งนั้นคือ เปลี่ยน
อายุการบังคับจาก ๗-๑๔ เป็นอย่างเข้าอายุที่ ๘ ถึง ๑๕ ปี
ส่วนระยะทางที่ห่างไกลจากโรงเรียน ก็ได้แก้ไขให้ไกลเข้า
คือแทนที่จะเป็น ๓๒๐๐ เมตร ผู้ที่อยู่บ้านภายในรัศมี ๒๐๐๐
เมตรจากโรงเรียน จะต้องไปเข้าโรงเรียนให้หมด นอกจากนั้น
ได้ยุบมณฑลและให้จังหวัดขึ้นตรงต่อรัฐบาลส่วนกลาง

ในคราวที่คณะผู้เชี่ยวชาญองค์การศึกษา ของสหประชา
ชาติที่มาสืบตรวจภาวะการศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้แนะ
นำไว้ว่า การศึกษาชั้นประถมเพียง ๔ ปีนั้นน้อยไปควรขยาย
เป็น ๗ ปี นั้น ความจริงก็ไม่ผิดอะไรเป็นของใหม่ (เพราะในปี
พ.ศ. ๒๔๗๖ ประถม ๕ ชั้น ได้กลายเป็นประถม ๖ ชั้น
บวกชั้นเตรียมจึงเป็น ๗ ชั้น ชั้นประถม ๗ ชั้นนั้นน้อยจนถึง
พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงได้ยุบ โดยที่ตกลงเหลือเพียงประถม ๔ ชั้น
และเรียนแก่ทางวิชาสามัญเท่านั้น)

รัฐบาลต้องใช้เวลาราว ๑๔ ปี (๒๔๖๕-๒๔๗๙)

กว่าจะบังคับการศึกษาให้หมดทั่วทุกตำบล และในการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ นี้ เป็นทางนำไปสู่โรงเรียนในใหม่อีกประเภทหนึ่ง คือ โรงเรียนเทศบาล แยกออกจากโรงเรียนประชาบาล

โครงการศึกษาที่ใดจึงเป็นรูปขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้เปลี่ยนแปลงใหม่เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๐ และเริ่มต้นใช้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้มีสาระสำคัญคือ การประณามการศึกษาภาคค่ำให้สิ้นสุดลงเหลือเพียง ๔ ปี ไม่มีภาคอาชีพ มีแต่ภาคสามัญ ฉะนั้นชั้นป. ๕ ป. ๖ สำหรับเรียนต่อในทางอาชีพจึงถูกขยิบเลิกไป และการศึกษาอาชีพไม่อยู่ในภาคบังคับอีก

ชั้นมัธยมศึกษาหลักสูตร ๖ ปี ผู้ที่จะเรียนต่อ มัธยมศึกษาตอนมัธยมศึกษาอีก ๒ ปี ถึงชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษาที่ฝรั่งเรียกเพี้ยนว่า Matriculation การศึกษาจึงมีหลักสูตรการเรียนทั้งสิ้น ๑๒ ปี การประณามศึกษาทวามหลักสูตร ๔ ปีนั้นความจริง ๕ ปี เพราะนักเรียนยังเข้าเรียนชั้นประถม ๑ ที่เคยไม่ได้ ก็ต้องเข้าชั้นเตรียมไปก่อน

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้ตั้งกรมใหม่ขึ้น ๒ กรม แทน

กรมศึกษาธิการเดิมซึ่งย่อยเลิกไป กรมใหม่มีคือ กรมอาชีว-
ศึกษา และ กรมสามัญศึกษา การอาชีวศึกษาต่อไปไม่เป็น
เรื่องบังคับ และให้กรมอาชีวศึกษาเป็นผู้จัดการอาชีวศึกษา
ชั้นประถม โดยให้มหาลกสูตร ๒ ปีหลังจากชั้นประถม ๔

นโยบายของรัฐบาลในชั้นหลัง ต้องการจะกระจาย
อำนาจ จึงสอนวิธีการปกครองท้องถิ่น เพื่อเป็นการแบ่งเบา
ภาระของรัฐบาล และเพื่อให้การแบ่งอำนาจบังเกิดผลถึงความ
มุ่งหมาย จึงได้ออกพระราชบัญญัติเทศบาลชั้นใน พ.ศ.
๒๔๗๖ ในท้องที่ที่เจริญแล้วก็ได้ทรงคณะเทศมนตรีชน เพื่อ
จัดการปกครองท้องถิ่น และดูแลการศึกษาภาคบังคับในเขต
ท้องที่ของตน ระบบโรงเรียนเทศบาลจึงได้เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ.
๒๔๗๘

การศึกษาในยุคหลังนี้ คณะรัฐบาลได้ประกาศ
นโยบายที่จะสนับสนุนการศึกษา ๓ ประการ คือ พหุศึกษา
พลศึกษา และวิชาชีพศึกษา ทั้งนี้ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้จัด
ตั้งกรมใหม่ขึ้นเรียกว่า กรมพลศึกษา มีหน้าที่ในการส่งเสริม
สุขภาพ พลานามัยของเด็กให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์ แข็ง

แรง กว้างการพลศึกษา การตรวจสุขภาพ และการเยียวยา
 กรมใหม่ในใต้งโรงเรียนพลศึกษากลางชนเมือ พ.ศ. ๒๔๗๗
 (แต่ความจริง การฝึกหัดวิชาพลศึกษาได้มีมาแล้ว แต่ พ.ศ.
 ๒๔๕๖) และใต้งสร้างกรรทาสถานแห่งชาตชนเมือ พ.ศ.
 ๒๔๘๒ เพือจะใต้งเป็นแหล่งกลางในการแข่งขันกีฬาโรง-
 เรือนและสึงเสริมการกรรทาและการเล่นต่าง ๆ

พ.ศ. ๒๔๘๐ นับเป็นป้สำคัญในการเคลื่อนไหวทาง
 การศึกษาชนใหม่คือ การต่อสู้กับการอ่านหนังสือไม่ออกของ
 ผู้ใหญ่ ทั้งนั้นนับว่าเป็นป้จัยสำคัญในการสึงเสริมการประณม
 ศึกษาของชาตใต้งานประชาชน ทั้งนั้นกระทรวงศึกษาธิการ
 จึงใต้งจัดการศึกษาผู้ใหญ่ชน

การศึกษาของไทย ใต้งวิวัฒนาการเป็นลำดับมา จน
 กระทั่งเข้าสึงระดับมาตรฐานสากล มีสภาพลักษณะดังทเห็น
 กันอยู่ในปัจจุบัน แต่ก่อนว่าการศึกษานั้นไม่มทสนสูก จึง
 ต้องมีการพัฒนาใต้งการหนาเทียมทั้นนานาอารยะประเทศกัน
 อยู่ตลอดเวลา ชาตใต้งใต้งการศึกษา หรือชาตการบำรุงสึง
 เสริม ชาตนั้นยอมจักเป็นชาตทลาหลังไม่ทนสมัย.

